

EDUSKUNNAN OIKEUSASIAMIES

EDUSKUNNAN
OIKEUSASIAMIEHEN
KERTOMUS VUODELTA
2021

Kidutuksen vastainen
kansallinen valvontaelin

Sisällysluettelo

3.5	Kidutuksen vastainen kansallinen valvontaelin	
3.5.1	Oikeusasiamiehen tehtävä kansallisena valvontaelimenä	84
3.5.2	Toimintamalli	85
3.5.3	Toiminnasta tiedottaminen	86
3.5.4	Osallistuminen koulutuksiin ja tilaisuuksiin	86
3.5.5	Kansainvälinen yhteistyö	87
	Pohjoismainen yhteistyö	87
	Muu kansainvälinen yhteistyö	87
3.5.6	Tarkastustoiminta	87
	Koronapandemian vaikutus kansallisen valvontaelimen työhön	87
	Tarkastustoiminnan uudet menettelytavat	88
	Kansallisen valvontaelimen tarkastukset 2021	88
	Tarkastuksilla huomioitavat erityisteemat	89
	Valvontaelinten immuniteetti tarkastustehtävässä	89
3.5.7	Tarkastustoiminnan vaikuttavuus	90
3.5.8	Poliisi	90
	Tarkastukset	91
	Säilytyshuoneiden olosuhteet	91
	Valvontahenkilökuntaan kuuluvien koulutus	91
	Oikeuksista ja velvollisuuksista ilmoittaminen	92
	Vapaudenmenetyksestä ilmoittaminen	93
	Alaikäiset vapautensa menettäneet	93
	Haavoittuvassa asemassa olevan henkilön hoidon tarpeesta ilmoittaminen	93
	Vapautensa menettäneen oikeus lääkäriin	94
	Terveystarkastus	94
	Tarkkailuun sijoitetusta ilmoittaminen terveydenhuoltoon	95
	Vastaanoton luottamuksellisuus hoitotilanteessa	96
	Lääkehoito	96
	Koronapandemian vaikutus vapautensa menettäneiden oikeuksiin	97
	Itä-Suomen poliisilaitoksen tarkastus	97
	Putkalain kokonaisuudistus	98
3.5.9	Puolustusvoimat, Rajavartiolaitos ja Tulli	99

3.5.10 Rikosseuraamusala	99
Kyselylomakkeet vangeille ja henkilökunnalle	99
Tarkastukset	100
Naarajärven vankilan tarkastus	100
Naarajärven vankilan henkilökunnan ja vankien kyselyt	100
Kuopion vankilan tarkastus	101
Kuopion vankilan henkilökunnan ja vankien kyselyt	102
Vuoden 2021 erityisteema	102
Omat aloitteet	102
3.5.11 Vankiterveydenhuolto	103
Tarkastukset	103
Psykiatrisen vankisairaalan Vantaan yksikön tarkastus	103
Kuopion poliklinikan tarkastus	104
VTH:n toiminnanohjaukseen tehty tarkastus	105
Koronan vaikutus vankiterveydenhuollossa	105
3.5.12 Ulkomaalaisasiat	106
Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä	106
Tarkastukset	106
Kohtelu ja kaltoinkohtelusta ilmoittaminen	107
Ulkoilun toteutuminen	108
Terveydenhuolto	108
Eristystilojen olosuhteet ja kameravalvonta	109
Koronapandemian vaikutus säilöönottoyksiköiden toimintaan ja olosuhteisiin	109
3.5.13 Sosiaalihuollon lasten ja nuorten yksiköt	110
CPT:n käynnit kahteen valtion koulukotiin	110
Lasten tietoisuuden lisääminen koronapandemian aikana	111
3.5.14 Sosiaalihuollon vanhusten yksiköt	111
Henkilöstön vähimmäismitoitus voimaan	112
Tarkastukset	112
Apulaisoikeusasiamiehen kannanotot ns. huonehoidon käytöstä vanhustenhuollossa	112
Viranomaisille tehdyt esitykset	113
3.5.15 Vammaisten henkilöiden yksiköt	113
Tarkastukset	114
Rajoitustoimenpiteet	114
Asiantuntijatiimin rooli	116
Turvallisuus	116

Omavalvonta ja palvelujen laadun varmistaminen	117
Vuositeema	117
Itsearviointityökalu kehitysvammaisten asumispalvelujen järjestäjille ja tuottajille	117
Koronapandemian vaikutus asumisyksiköiden toimintaan ja asiakkaiden oikeuksiin	118
Erikseen selvitettyjen asioiden ratkaisuja	119
3.5.16 Terveysthuolto	120
Tarkastukset	120
Viranomaisille tehdyt esitykset	123

3.5

Kidutuksen vastainen kansallinen valvontaelin

3.5.1

OIKEUSASIAMIEHEN TEHTÄVÄ KANSALLISENA VALVONTAELIMENÄ

Eduskunnan oikeusasiamiehestä tuli 7.11.2014 Yhdistyneiden kansakuntien (YK) kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan (OPCAT, Optional Protocol to the Convention against Torture) mukainen kansallinen valvontaelin (NPM, National Preventive Mechanism). Oikeusasiamiehen kanslian yhteyteen perustettu Ihmisoikeuskeskus (IOK) ja sen ihmisoikeusvaltuuskunta täyttävät osaltaan valinnaisessa pöytäkirjassa kansalliselle valvontaelimelle asetettuja vaatimuksia, joissa viitataan ns. Pariisin periaatteisiin.

Valvontaelimen tehtävänä on tehdä tarkastuskäyntejä paikkoihin, joissa pidetään tai voidaan pitää vapautensa menettäneitä henkilöitä. Valinnaisen pöytäkirjan soveltamisala on pyritty luomaan mahdollisimman laajaksi. Soveltamisalaan kuuluvat esimerkiksi ulkomaalaisten säilöönottoyksiköt, psykiatriset sairaalat, koulukodit, lastensuojelulaitokset sekä tietyin edellytyksin vanhusten ja kehitysvammaisten asumisyksiköt. Soveltamisalaan kuuluvia toimipaikkoja on kaikkiaan tuhansia. Käytännössä kysymys voi olla esimerkiksi muistisairaiden vanhusten asumisyksiköihin tehtävistä käynneistä, joilla pyritään ennaltaehkäisemään heidän huonoa kohteluaan tai itsemääräämisoikeuden loukkauksia.

Valinnaisessa pöytäkirjassa korostuu kansallisen valvontaelimen tehtävä ennalta ehkäistä kidutusta ja muuta kiellettyä kohtelua tekemällä säännöllisiä tarkastuskäyntejä. Kansallisella valvontaelimellä on toimivalta antaa viranomaisille suosituksia, joiden tarkoituksena on parantaa vapautensa menettäneiden henkilöiden kohtelua ja oloja sekä ehkäistä kidutuksen vastaisessa yleissopimuksessa kiellettyä toimintaa. Sen tulee myös voida antaa ehdotuksia ja lausuntoja olemassa olevasta tai suunnitellusta lainsäädännöstä.

Eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain mukaan oikeusasiamiehen erityistehtävänä on jo aikaisemmin ollut tarkastusten toimittaminen suljetuissa laitoksissa ja niihin sijoitettujen henkilöiden kohtelun valvonta. Valinnainen pöytäkirja tuo kuitenkin useita uusia piirteitä ja vaatimuksia tarkastustoimintaan.

Kansallisena valvontaelimenä oikeusasiamiehen toimivalta on jonkin verran laajempi kuin muussa laillisuusvalvonnassa. Perustuslain mukaan oikeusasiamiehen toimivalta ulottuu yksityisiin tahoihin vain siinä tapauksessa, että ne hoitavat julkista tehtävää. Kansallisen valvontaelimen toimivalta puolestaan ulottuu myös muihin yksityisiin, jotka ylläpitävät toimipaikkoja, joissa pidetään tai voidaan pitää vapautensa menettäneitä henkilöitä viranomaisen määräyksestä, kehotuksesta, suostumuksella tai myötävaikutuksella. Tämän määritelmän piiriin voivat kuulua esimerkiksi vapautensa menettäneiden henkilöiden säilytystilat laivoilla tai eräiden yleisötilaisuuksien yhteydessä sekä yksityisten hallinnassa tai omistuksessa olevat lentokoneet tai muut liikennevälineet, joilla kuljetetaan vapautensa menettäneitä henkilöitä.

Oikeusasiamiehen kansliassa on pidetty tarkoituksenmukaisena integroida valvontaelimen tehtävät koko kanslian toimintaan. Valinnaisen pöytäkirjan soveltamisalaan kuuluvia toimipaikkoja on useilla hallinnonaloilla. Paikat ja niissä sovellettava lainsäädäntö sekä vapautensa menettäneet henkilöryhmät ovat erilaisia. Näistä syistä myös tarvittava asiantuntemus on erilaista eri paikkoihin tehtävissä tarkastuskäynneissä. Kun oikeusasiamiehen kansliassa mahdollinen erillinen yksikkö jäisi joka tapauksessa hyvin pieneksi, siihen ei olisi käytännössä mahdollista koota kaikkea tarvittavaa asiantuntemusta. Myös tarkastuskäyntien määrä jäisi huomattavasti pienemmäksi.

Tarkastustoimintaan osallistuminen ja muut oikeusasiamiehen tehtävät, erityisesti kanteluiden käsitteleminen, tukevat toinen toisiaan. Tarkastustoiminnassa saatavaa tietoa ja kokemusta voidaan hyödyntää kanteluiden käsittelyssä ja päinvastoin. Tämänkin vuoksi on tärkeää, että kanslian henkilökunnasta kaikki ne, joiden tehtäväalueeseen kuuluu valinnaisen pöytäkirjan soveltamisalaan kuuluvia paikkoja, osallistuvat myös kansallisen valvontaelimen tehtäviin. Käytännössä tämä tarkoittaa valtaosaa kanslian esittelijöistä, mikä tarkoittaa yli 30 henkilöä.

Yleissopimuksen valinnaisessa pöytäkirjassa edellytetään, että sopimusvaltio antaa kansallisen valvontaelimen käyttöön tämän toiminnan kannalta tarvittavat resurssit. Yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan hyväksymistä koskevassa hallituksen esityksessä (HE 182/2012 vp) on todettu, että pöytäkirjan velvoitteiden tehokas hoitaminen puoltaa eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian henkilöstövoimavarojen lisäämistä. Näitä voimavaroja ei saatu kansallista valvontaelintä perustettaessa oikeusasiamiehen kansliaan eikä myöhemminkään huolimatta tehtävän mukanaan tuomasta työmäärän kasvusta. YK:n kidutuksen vastainen komitea on ilmaissut huolensa oikeusasiamiehen riittämättömistä voimavaroista kansallisen valvontaelimen tehtäviin.

Vuoden 2019 aikana ilmeni paljon laiminlyöntejä vanhusten palveluyksiköissä. Joitakin yksiköitä jouduttiin sulkemaan tämän vuoksi. Eduskunta antoi oikeusasiamiehen kanslialle vuodeksi 2019 lisärahoitusta vanhusten oikeuksien valvonnan tehostamiseksi. Vuodelle 2020 myönnettiin lisärahoitus uusien virkojen perustamiseen. Näistä kolme kohdennettiin vanhusten oikeuksien valvontaan. Tämä lisää myös jonkin verran kansallisen valvontaelimen voimavaroja, koska suuri osa vanhusten yksiköihin tehtävistä tarkastuksista tehdään kansallisen valvontaelimen mandaatilla.

3.5.2 TOIMINTAMALLI

Oikeusasiamies on organisoinut kansallisen valvontaelimen siten, että kansliassa ei ole tätä valvontatehtävää varten omaa erillistä yksikköä. Kansallisen valvontaelimen koordinoinnin tehostamiseksi oikeusasiamies on keskittänyt siihen yhden esittelijän koko työpanoksen. Vuoden 2018 alusta kansallisen valvontaelimen koordinoititehtävien pääesittelijänä ja päätoimisena koordinaattorina on toiminut esittelijäneuvos lisa Suhonen. Hänen lisäksi oikeusasiamies on nimennyt esittelijäneuvos Jari Pirjolan ja vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Pia Wirran hoitamaan kansallisen valvontaelimen koordinaattorin tehtäviä muiden virkatehtäviensä ohella 1.1.2018 lukien toistaiseksi.

Oikeusasiamies on lisäksi nimennyt kanslian sisäisen Opcat-tiimin, johon kuuluvat pääesittelijät niiltä tehtäväalueilta, joissa tehdään tarkastuskäyntejä valinnaisessa pöytäkirjassa tarkoitettuihin toimipaikkoihin. Tiimiin kuuluu 10 jäsentä ja sitä johtaa valvontaelimen pääkoordinaattori.

Kansallisen valvontaelimen tarkastustoimintaa varten on perehdytetty ulkopuolisia asiantuntijoita. Kansallisella valvontaelimellä on käytettävissään tällä hetkellä 12 ulkopuolista terveydenhuollon alan asiantuntijaa psykiatrian, nuorisopsykiatrian, vanhuspsykiatrian, oikeuspsykiatrian, geriatrian ja kehitysvammalääketieteen alalta. Lisäksi 3 ulkopuolista asiantuntijaa tulee Ihmisoikeuskeskuksen ihmisoikeusvaltuuskunnan alaisuudessa toimivasta vammaisten ihmisoikeuskomiteasta (VIOK, vammaisjaosto). Heidän asiantuntemustaan käytetään tarkastuksilla, jotka kohdistuvat yksiköihin, joissa vammaisten henkilöiden oikeuksia rajoitetaan. Lisäksi on perehdytetty 5 kokemusasiantuntijaa. Kolmella heistä on kokemusta sosiaalihuollon lasten ja nuorten suljetuista laitoksista. Kahden asiantuntemusta käytetään terveydenhuollon tarkastuksilla.

3.5.3 TOIMINNASTA TIEDOTTAMINEN

Kansallisella valvontaelimellä on oma esite. Sitä on saatavilla toistaiseksi suomeksi, ruotsiksi, englanniksi, viroksi ja venäjäksi.

Kansallisen valvontaelimen tarkastuskäynneistä laaditut pöytäkirjat on julkaistu vuoden 2018 alusta lukien oikeusasiamiehen ulkoisilla verkkosivuilla. Tarkastuskäynneistä ja niihin liittyvistä asioista tiedotetaan entistä aktiivisemmin eri sosiaalisen median kanavissa.

3.5.4 OSALLISTUMINEN KOULUTUKSIIN JA TILAISUUKSIIN

Oikeusasiamiehen kanslian työntekijöitä osallistui kertomusvuonna kansallisen valvontaelimen tehtävään liittyviin tilaisuuksiin tai koulutuksiin seuraavasti:

- Kuuleminen ja kertomusten luotettavuuden arviointi, kouluttajana oikeuspsykologian dosentti Julia Korkman, Åbo Akademi, kanslian sisäinen koulutus
- Turvallinen lääkehoito-opas, kouluttajina projektikoordinaattori Emilia Laukkanen Lääkealan turvallisuus- ja kehittämiskeskuksesta (Fimea) ja ylitarkastaja Irja Hemmilä Sosiaali- ja terveystieteiden lupa- ja valvontavirastosta (Valvira), kanslian sisäinen koulutus
- Ikääntyneiden itsemääräämisoikeus ympärivuorokautisissa palveluissa, Ihmisoikeuskeskuksen järjestämä webinaari
- Suomen Kriminologistyhdistyksen avoin luentotilaisuus aiheesta ”Mielentilatutkimuksen väheneminen – syyt ja seuraukset”, luennoitsijana professori Tapio Lappi-Seppälä, Helsingin yliopisto, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti
- Euroopan NPM Forumin järjestämä konferenssi, jonka aiheena oli kansallisten valvontaelinten (NPM) rooli Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomioiden ja Euroopan kidutuksen vastaisen komitean (CPT) suositusten tehokkaassa täytäntöönpanossa. Toisena aiheena oli poliisin harjoittama huono kohtelu ja sen tehokas tutkinta (European NPM Conference “The role of NPMs in the effective implementation of ECtHR judgments and CPT recommendations – police ill-treatment and effective investigations into alleged ill-treatment”)
- Tunisian NPM:n järjestämä kansainvälinen keskustelutilaisuus, jonka aiheena oli pidätys- ja vangitsemisajan sekä tutkintavankeuden olosuhteiden valvonta (“Monitoring conditions of arrest, custody, and pre-trial detention”)

Edellisten lisäksi uusille työntekijöille järjestetään aina erillinen perehdytys kansallisen valvontaelimen mandaatista ja valvontatyöstä. Uudet työntekijät saavat myös tietoa vammaisten henkilöiden oikeuksista ja niiden huomioimisesta tarkastuskäynneillä.

Kansallisen valvontaelimen päätoimista koordinaattoria haastateltiin SILE-hankkeessa (Silent Agents Affected by Legislation), jonka yhtenä tavoitteena on luoda uusia käytäntöjä hiljaisten toimijoiden kuulemiseen lainvalmistelussa. Tähän liittyen oli syksyllä 2021 aloitettu vankien kuulemista koskeva kehittämistyö yhteistyössä oikeusministeriön kanssa. Kehittämisen lähtökohdaksi haluttiin tietoa tekijöistä, joita olisi tärkeää ottaa huomioon vankien kuulemisessa ja haluttiin haastatella henkilöitä, joilla on kokemusta vankien kanssa käydyistä keskusteluista.

3.5.5 KANSAINVÄLINEN YHTEISTYÖ

POHJOISMAINEN YHTEISTYÖ

Pohjoismaiden kansalliset valvontaelimet tapaavat säännöllisesti kahdesti vuodessa. Tapaamisissa on käsitelty kulloinkin ajankohtaisia teemoja. Koronapandemian aikana yhteistyötä on jatkettu etäyhteyden kautta. On pidetty tärkeänä jakaa eri Pohjoismaiden välillä tietoa siitä, miten koronapandemia on vaikuttanut kunkin kansallisen valvontaelimen työhön. Samalla on saatu tietoa uusista valvontamenetelmistä. Etäyhteydellä pidetyissä tapaamisissa on ollut etuna se, että niihin on voinut osallistua useampi henkilö jokaisesta kansallisesta valvontaelimestä.

Maaliskuussa 2021 Norjan kansallinen valvontaelin toimi etäkokouksen järjestäjänä. Sen pääteemana oli muistisairaiden ja vammaisten henkilöiden yksiköihin tehdyt tarkastuskäynnit. Lisäksi keskusteltiin EU:n yleisen tietosuoja-asetuksen (GDPR) vaikutuksista NPM-työhön ja pidettiin tilannekatsaus koronapandemian vaikutuksista tarkastustoimintaan.

Lokakuussa 2021 Suomen kansallisen valvontaelimen järjestämässä etäkokouksessa oli pääteemana suositusten toimeenpanon seuranta ja vaikuttavuus sekä niistä tiedottaminen. Tavoitteena oli saada tietää, miten kansalliset valvontaelimet valvoivat sitä, että tarkastuksilla annetut suositukset toteutetaan käytännössä. Lisäksi käytiin läpi sitä, miten kukin kansallinen valvontaelin tiedottaa toiminnastaan ja annetuista suosituksista sekä varmistaa, että tieto näistä leviää mahdollisimman laajalle. Lopuksi arvioitiin, minkälainen vaikutus kansallisen valvontaelimen työllä on muun muassa lainsäädäntöön, ohjeisiin, resursseihin ja laitoskulttuuriin. Kokouksen lopussa oikeuspsykologian dosentti Julia Korkman piti esityksen haastattelutaidoista.

MUU KANSAINVÄLINEN YHTEISTYÖ

Suomen kansallisen valvontaelimen raportti vuodelta 2020 toimitettiin tiedoksi YK:n kidutuksen vastaisen komitean alakomitealle (SPT, The UN Subcommittee on Prevention of Torture).

SPT lähetti maaliskuussa 2021 kaikille kansallisille valvontaelimille viestin, jossa se pyysi tietoa, joka liittyy valinnaisen pöytäkirjan (OPCAT) 4 artiklaan. Valinnaisen pöytäkirjan 19 ja 20 artiklassa kansallisille valvontaelimille on annettu valtuudet tutkia säännöllisesti 4 artiklassa määritellyissä laitoksissa pidettävien vapautensa menettäneiden henkilöiden kohtelua. Pöytäkirja ei määrittele vapauden menetystä paikkojen perusteella, vaan muodon perusteella (kaikenlainen vapauden menettäminen). SPT oli saanut useilta kansallisilta valvontaelimiltä pyynnön siitä, että 4 artiklan soveltamisala määriteltäisiin tarkemmin. Suomen kansallinen valvontaelin toimitti vastauksensa SPT:lle 26.5.2021 (163/2021).

3.5.6 TARKASTUSTOIMINTA

KORONAPANDEMIAN VAIKUTUS KANSALLISEN VALVONTAELIMEN TYÖHÖN

Suomen todettiin olevan 16.3.2020 poikkeusoloissa koronapandemiatilanteen vuoksi. Oikeusasiamies katsoi, että vapautensa menettäneiden ja yksiköissä työskentelevän henkilökunnan tai oikeusasiamiehen/kansallisen valvontaelimen työntekijöiden turvallisuutta ei pystytty varmistamaan riittävästi, jotta paikan päällä tehtävät käynnit olisivat poikkeusolojen aikana riskittömiä. Tämän vuoksi kansallisen valvontaelimen paikan päällä tehtävät tarkastuskäynnit keskeytettiin toistaiseksi maaliskuussa 2020. Suomessa ei ole koko pandemian aikana ollut erillisiä karanteenitiloja, minkä vuoksi sellaisten tarkastamiseen ei ole ollut tarvetta.

Tarkastustoimintaa jatkettiin muulla tavoin, kunnes vuoden 2021 kesästä lähtien alettiin vähitellen tekemään tarkastuksia myös paikan päällä. Tätä varten oikeusasiamiehen kansliassa laadittiin 19.3.2021 ohjeet terveysturvallisten tarkastusten tekemisestä koronapandemian aikana.

TARKASTUSTOIMINNAN UUDET MENETTELYTAVAT

Koronapandemian aiheuttamien rajoitusten vuoksi otettiin käyttöön uusia menettelytapoja tarkastusten tekemiseksi. Joillakin hallinnonaloilla tarkastustehtävää on jatkettu tietojen keräämisellä ja valvonnan kohteilta pyydytyillä selvityksillä. Sosiaalihuollon sektorilla on tehty asiakirjojen tarkastamista.

Tarkastuksia on tehty myös suojatun etäyhteyden välityksellä. Asiakirjatarkastuksiin on voinut kuulua etäyhteydellä käyty keskustelu yksikön johdon ja henkilökunnan kanssa. Paikan päällä tehdyn tarkastuksen loppukeskustelu on voitu toteuttaa etäyhteydellä. Tätä varten oikeusasiamiehen kansliaan on hankittu Valtorin tarjoama suojattu etäyhteys, eTUVE.

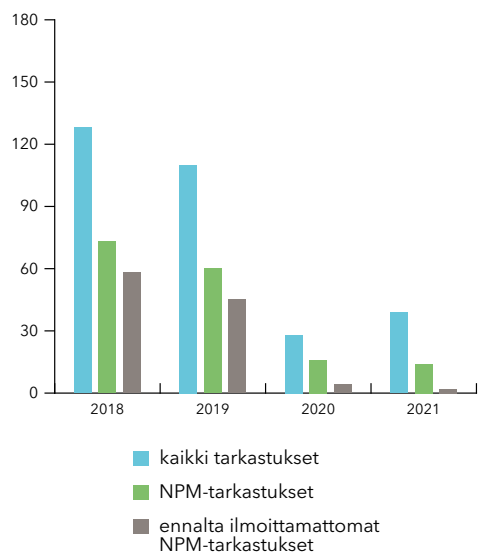
Erityisesti vammaisten henkilöiden ja vanhusten kuulemista pidetään tärkeänä, koska he tekevät vähän kanteluita. Tämän toteuttamiseksi etätarkastusten yhteydessä on voitu varata yksikön asukkaille ja heidän läheisilleen sekä työntekijöille mahdollisuus olla luottamuksellisesti puhelinyhteydessä tarkastajiin.

Vankilatarkastuksia varten otettiin kertomusvuonna käyttöön kyselylomakkeet vangeille ja vankilan henkilökunnalle. Vastaaminen on vapaaehtoista ja kyselyt toteutetaan anonyymisti. Kyselyjen tarkoituksena on saada tietoa esimerkiksi haavoittuviin ryhmiin kuuluvien vankien kohtelusta eli sellaisista asioista, joista ei välttämättä ole mahdollista saada käsitystä tarkastuksen yhteydessä. Tavoitteena on, että vastauksista saatavalla tiedolla oikeusasiamiehen tarkastustoimintaa voidaan kohdentaa entistä paremmin. Kyselyiden käyttöä on selostettu enemmän kohdassa 3.5.10.

Kaikkien edellä mainittujen uusien menettelytapojen käyttöä tullaan jatkamaan pandemian jälkeenkin. Toisaalta etänä tehdyt tarkastukset eivät voi koskaan korvata paikan päällä tehtäviä tarkastuksia. Tämä koskee myös henkilöiden haastatteluja.

KANSALLISEN VALVONTAELIMEN TARKASTUKSET 2021

Kansallinen valvontaelin teki kertomusvuonna 14 tarkastusta. Koko kansliassa tehtiin tarkastuksia 39. Puolet (7) kansallisen valvontaelimen tarkastuksista tehtiin lähitarkastuksena eli paikan päällä tarkastuskohteessa. Lisäksi oikeusasiamiehen tarkastuksista kolme oli sellaisia, jotka liittyvät kansallisen valvontaelimen tehtävään. Näistä esimerkkeinä Poliisihallitukseen ja Vankiterveydenhuollon yksikköön tehdyt tarkastukset.

Tarkastukset vuosina 2018–2021.

TARKASTUKSILLA HUOMIOITAVAT ERITYISTEEMAT

Oikeusasiamiehen kanslian erityisenä perus- ja ihmisoikeusteemana vuonna 2021 oli viranomaisten riittävä resursointi perusoikeuksien turvaamiseksi. Lisää tietoa kanslian perus- ja ihmisoikeusteemasta on luettavissa jaksossa 3.8. Erityisteeman lisäksi tarkastuskäynneillä otetaan aina huomioon oikeusasiamiehen erityistehtävät eli lasten oikeudet, vanhusten oikeudet ja vammaisten henkilöiden oikeudet. Tarkastuksilla kiinnitetään huomiota myös niin sanottuun valvonnan valvontaan eli muiden valvontaviranomaisten valvontavastuun toteutumiseen.

VALVONTAELINTEN IMMUNITEETTI TARKASTUSTEHTÄVÄSSÄ

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö pyysi oikeusasiamiehen lausuntoa luonnoksesta, joka koski vankiloiden turvatarkastuksien menettelytapaohjetta (4958/2021). Luonnoksessa ohjeistettiin suljettujen vankiloiden henkilökuntaa turvatarkastusten suorittamisessa vankilaan saapuville muille henkilöille kuin vangeille. Ohjeen mukaan vankilaan sisään pääsyn edellytyksenä oli suostuminen turvatarkastukseen. Ohjetta oli tarkoitus soveltaa myös oikeusasiamieheen ja kansalliseen valvontaelimeen sekä esimerkiksi CPT:n (Eurooppalainen komitea kidutuksen, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi) jäseniin. Tarkastajien vankilaan pääsyn edellytykseksi voitiin asettaa myös päällysvaatteiden ja mukana tuotujen tavaroiden jättäminen vankilassa säilytettäväksi vankilan määräämällä tavalla. Vankilassa he saivat kuitenkin pitää mukanaan ne laitteet, joita he tarvitsisivat tarkastuksen tekemiseen.

OA antoi luonnoksesta lausunnon 28.7.2021. Kannanottonaan hän totesi, että Rikosseuraamuslaitoksella ei ole toimivaltaa puuttua tai estää oikeusasiamiehen kanslian virkamiesten tai CPT:n jäsenten toimintaa heidän suorittaessa vankiloiden tarkastamista koskevaa tehtäväänsä. Siten hän ei pitänyt myöskään mahdollisena, että Rikosseuraamuslaitos voisi omilla sisäisillä ohjeistuksilla asettaa oikeusasiamiehen tai CPT:n tarkastuksen suorittamiselle lisäehtoja, jotka voivat loukata tarkastuksen suorittajan immuniteettia ja vaarantaa tai jopa estää tarkastuksen suorittamisen. Ohjelun sisälsi väärää tietoa ja ohjasi vankiloita lainvastaisiin menettelytapoihin oikeusasiamiehen ja CPT:n tarkastusten yhteydessä. OA piti kuitenkin selvänä, että tarkastuksen suorittajien tulee vankilaan saapuessaan esittää asianmukaiset dokumentit tarkastusmääräyksestä ja omasta henkilöllisyydestään.

OA totesi, että luonnosta tuli muuttaa siten, että siinä todetaan, että menettelytapaohje ei koske oikeusasiamiehen kanslian virkamiehiä ja CPT:n jäseniä heidän tarkastaessaan vankiloita. Vastaavasti oli syytä mainita myös SPT ja oikeuskansleri. Ohjeesta tuli myös poistaa kohta, jossa säänneltiin tarkastuksilla haltuun annettavista laitteista. OA totesi myös, että hänen tiedossaan ei ollut, että vankiloiden tai keskushallintoyksikön taholta olisi aiemmin tullut ilmi pyrkimyksiä puuttua oikeusasiamiehen tarkastustoimintaan. OA suhtautui vakavasti kaikkeen sellaiseen toimintaan, jolla pyritään heikentämään, vaikeuttamaan tai estämään oikeusasiamiehen tarkastustoimintaa. Rikosseuraamuslaitoksen tuli varmistua siitä, että vankiloissa ei ole virheellisiä käsityksiä vankilan toimivallasta rajoittaa oikeusasiamiehen ja CPT:n tarkastustoimintaa.

- Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö antoi 1.11.2021 alkaen toistaiseksi voimassa olevan menettelytapaohjeen turvatarkastusten suorittamisesta Riihimäen vankilassa sisään tuleville henkilöille vankilan sisäänkäynnin yhteydessä. Ohjeen mukaan turvatarkastusta ei tehdä eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian virkamiehille, oikeuskanslerin viraston virkamiehille eikä CPT:n tai muiden kansainvälisten valvontaelinten jäsenille.

3.5.7

TARKASTUSTOIMINNAN VAIKUTTAVUUS

Tarkastustoiminnan säännöllisyydellä ja määrällä ei ole merkitystä, jos tarkastuskäyntien johdosta annetut suositukset eivät johda tarkastuskohteessa mihinkään toimenpiteisiin vapautensa menettäneiden kohtelussa ja olosuhteissa. Tarkastustoiminnan uskottavuus vähenee, jos sillä ei ole konkreettista vaikutusta epäkohtiin.

Oikeusasiamiehen kannanottoihin ja suosituksiin suhtaudutaan läpi hallinnonalojen myönteisesti. Usein jo tarkastuskäynnin aikana käydyssä vuoropuhelussa löydetään yhteisymmärrys siitä, miten asioita voidaan kehittää tai puuttua ongelmakohtiin. Tarkastuksen jälkeen tarkastuspöytäkirjan luonnos lähetetään tarkastuskohteelle, jolla on mahdollisuus kommentoida oikeusasiamiehen alustavia kannanottoja ja suosituksia. Hyvin usein tarkastuskohde kertoo jo tässä vaiheessa toimenpiteistä, joihin se on ryhtynyt alustavien suositusten johdosta. Joskus myös pelkkä selvityspyyntö viranomaiselle voi johtaa toimenpiteisiin. Toisinaan taas suositusten läpivienti ja toteuttaminen vievät aikaa. Kansallisen valvontaelimen tarkastustoiminta voi johtaa myös lainsäädännön muuttamiseen.

Oikeusasiamiehen vuoden 2020 kertomuksessa on käyty kattavasti läpi kansallisen valvontaelimen tarkastustoimintaa ja sen vaikuttavuutta 2015–2020 eli ajalta, jona oikeusasiamies on toiminut kansallisena valvontaelimenä. Jokaiselta hallinnonalalta on esitelty tarkastusteemoja, joihin on jouduttu kiinnittämään huomiota vuodesta toiseen tai harvinaisempia teemoja, joiden merkitys vapautensa menettäneiden kohteluun on ollut suuri. Samalla on kerrottu toimenpiteistä, joihin tarkastuskohteissa tai valtakunnallisesti on ryhdytty kansallisen valvontaelimen tarkastusten ja oikeusasiamiehen suositusten jälkeen.

3.5.8

POLIISI

Poliisi huolehtii vapautensa menettäneiden säilytyksestä paitsi omissa myös Tullin ja Rajavartiolaitoksen asioissa. Eniten kiinniottoja tehdään päihtymyksen vuoksi, vajaat 50 000 vuosittain. Toiseksi suurin ryhmä ovat rikoksesta epäillyt, noin 19 000. Lisäksi poliisivankiloissa säilytetään jonkin verran ulkomaalaislain nojalla säilöön otettuja.

Tarkastuskäynneistä laaditut pöytäkirjat lähetetään aina sekä Poliisihallitukselle että tarkastuksen kohteena olleelle poliisilaitokselle. Poliisin omaa laillisuusvalvontaa poliisilaitoksilla hoitavat oikeusyksiköt. Oikeusasiamiehelle toimitetaan vuosittain Poliisihallituksen laillisuusvalvontakertomus.

Poliisihallitukselta saadun tiedon mukaan sen laillisuusvalvonnan painopisteinä oli vuonna 2021 muun muassa voimankäyttökoulutus ja voimankäyttövälineiden käytön kirjaaminen. Lisäksi Poliisihallituksen toimesta oli tarkoitus tehdä laillisuustarkastuksia poliisin säilytystiloihin ennalta ilmoittamatta.

Poliisilla on käytössä 45 poliisivankilaa. Kansallisen valvontaelimen tarkastukset poliisin säilytystiloihin ovat yleensä ennalta ilmoittamattomia. Kertomusvuonna tehdyistä tarkastuksista ilmoitettiin kuitenkin poikkeuksellisesti etukäteen tarkastuskohteille. Tämä johtui koronapandemiatilanteesta, jotta tarkastuskohteessa voitiin ennakkoon varautua terveysturvallisesti tulevaan tarkastukseen.

TARKASTUKSET

Koronapandemia vaikutti myös vuonna 2021 poliisin säilytystiloihin tehtäviin oikeusasiamiehen ja kansallisen valvontaelimen tarkastuksiin. Kertomusvuonna tehtiin vain kaksi lähitarkastusta poliisivankiloihin:

- HELSINGIN POLIISILAITOKSEN PASILAN POLIISIVANKILA (27.9.2021 lukien Helsingin poliisivankila 17.6.2021 (4225/2021*), edellinen tarkastus 7.3.2018 (849/2018*))
- ITÄ-UUDENMAAN POLIISILAITOKSEN VANTAAN POLIISIVANKILA 17.6.2021 (4226/2021*), edellinen tarkastus 18.11.2016 (4721/2016*)

Edellisten lisäksi tehtiin etäyhteydellä oikeusasiamiehen tarkastukset POLIISIHALLITUKSEEN (8409/2021*) ja ITÄ-SUOMEN POLIISILAITOKSEEN (4245/2021*). Poliisihallituksen tarkastuksella saatiin tietää, että koronapandemian seurauksena Poliisihallituksen omia laillisuustarkastuksia poliisivankiloihin oli jouduttu perumaan. Lisäksi ilmeni, että erillisyyperiaate tutkinnan ja säilytystoiminnan kesken ei ole vielä toteutunut toivotusti. Poliisilaitokseen tehtyä tarkastusta selostetaan jäljempänä siltä osin, kuin se liittyy poliisivankilan toimintaan.

SÄILYTYSHUONEIDEN OLOSUHTEET

HELSINGIN (ENT. PASILAN) POLIISIVANKILAN vanhalla puolella noin puolet selleistä olivat ilman wc:tä. Haastatellut vapautensa menettäneet kertoivat kuitenkin tarkastajille, että wc:hen pääsee nopeasti sellin kutsunappia painamalla.

VANTAAN POLIISIVANKILAAN vuonna 2016 tehdyn edellisen tarkastuskäynnin yhteydessä oli todettu, että tutkintavankien selleissä ei ollut riittävästi tasoja, joiden päällä vapautensa menettänyt voi säilyttää tavaroitaan. Tilanne ei ollut muuttunut. Molemmat tarkastuspäivänä vangittuna olleet henkilöt säilyttivät osan tavaroistaan sellin lattialla. Tarkastajat kiinnittivät huomiota myös siihen, ettei pyyhkeille ollut edelleenkään sopivaa kuivauspaikkaa. OA suositti, että selleihin harkitaan tapauskohtaisesti ainakin väliaikaisia säilytysratkaisuja tutkintavankien omaisuuden säilyttämiselle. Lisäksi hän suositti, että poliisivankiloihin järjestetään tila, missä tutkintavangit voivat tarvittaessa kuivattaa pyykkiään ja pyyhkeitä.

- Itä-Uudenmaan poliisilaitos ilmoitti, että ratkaisua väliaikaisille sekä säilytysturvallisille säilytysratkaisuille sekä pyykkien kuivaamispaikoille pohditaan poliisilaitoksella. Poliisihallitus vastaa säilytystilojen muutostöiden hyväksymismenettelystä, minkä vuoksi siltä joudutaan pyytämään kantaa säilytysturvallisuuteen liittyville muutostöille.

VALVONTAHENKILÖKUNTAAN KUULUVIEN KOULUTUS

Kummassakin tarkastetussa poliisivankilassa oli vartijoita, jotka eivät olleet käyneet poliisihallinnon vartijakoulutusta.

- Helsingin poliisilaitos ilmoitti, että kaikki sen poliisivankilan vartijat täyttivät kuitenkin vartijan kelpoisuusvaatimukset.

Vantaan poliisivankilassa jokaisella uudella vartijalla oli henkilökohtainen perehdytyskortti, johon merkitään työpaikalla perehdytetyt osa-alueet, kuten ruokailuhuolto, ulkoilutukset, järjestyssäännöt ja tietojärjestelmät. Monella vartijalla oli koulutus etälamauttimen käyttöön ja jokaisesta käytöstä kirjataan voimankäyttöraportti. Kuljetustehtävissä toimiville vartijoille oli aloitettu virka-aseen kantamiseen oikeuttava koulutus.

Poliisiammattikorkeakoulu järjestää poliisihallinnon vartijoille vartijakoulutusta, joihin on jokaisella poliisilaitoksella omat kiintiönsä. OA totesi, että poliisilaitoksen tulisi mahdollisuuksien ja koulutuskiintiöiden sallimissa rajoissa huolehtia puuttuvista vartijakoulutuksista.

- Helsingin poliisilaitos ilmoitti huolehtivansa siitä, että kaikki poliisilaitoksen palveluksessa olevat vartijat osallistuvat koulutuskiintiöiden sallimissa rajoissa koulutukseen. Itä-Uudenmaan poliisilaitoksen mukaan se on vuosittain käyttänyt sille osoitetun koulutuskiintiön vartijakurssille lähettämisen osalta. Vuoden 2021 marraskuussa kahden vartijan oli tarkoitus suorittaa vartijakoulutus.

Kaikki uudet vartijat eivät olleet saaneet ensiapukoulutusta. Koronapandemian aikana koulutukset ovat olleet pysähdyksissä. OA suositti aloittamaan vartijoiden ensiapukoulutuksen mahdollisimman pian uudestaan. Myös Euroopan neuvoston kidutuksen vastainen komitea CPT on viimeisimmässä Suomea koskevassa raportissaan suosittanut, että kaikille poliisivankiloissa työskenteleville mahdollistetaan säännöllinen ensiapukoulutus.

- Helsingin poliisilaitos ilmoitti, että poliisivankilan vartijat osallistuvat ensiapukoulutukseen sitä mukaa, kuin ensiapukoulutuksia saadaan järjestettyä. Itä-Uudenmaan poliisilaitos ilmoitti järjestävänsä koko henkilöstölleen - myös poliisivankilassa työskenteleville - ensiapukoulutukset ja tämä koulutus uusitaan säännöllisesti parin vuoden välein.

OIKEUKSISTA JA VELVOLLISUUKSISTA ILMOITTAMINEN

CPT on viimeisimmässä Suomea koskevassa raportissaan suosittanut parantamaan oikeuksista tiedottamista vapautensa menettäneille. CPT:n havaintojen perusteella poliisivankiloissa oli edelleen viivästyttä antaa vapautensa menettäneille kirjallista tietoa heidän oikeuksistaan – viivästys koski erityisesti muilla kielillä kuin suomen kielellä annettavaa tietoa. Kaikki eivät myöskään saa selliin mukaansa kirjallista tietoa. Poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annetun lain (putkalaki) mukaan tietoa tulee olla saatavana yleisimmin käytetyillä kielillä.

Poliisihallitus on antanut ohjeen poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta. Ohjeen mukaan vapautensa menettäneelle on viipymättä hänen saavuttuaan säilytystilaan tiedotettava säilytystilan oloista antamalla hänelle vapautensa menettäneen oikeuksista ja velvollisuuksista kertova lomake, poliisivankilan järjestyssääntö sekä ko. Poliisihallituksen ohje. Tästä huolimatta OA on joutunut tarkastuksillaan kiinnittämään poliisivankiloiden huomiota muun muassa esitutkintalain mukaiseen velvollisuuteen antaa vapautensa menettäneelle kirjallinen ilmoitus hänen oikeuksistaan.

Myös kertomusvuonna tarkastetuissa poliisivankiloissa haastateltujen vapautensa menettäneiden kertoman perusteella vaikutti siltä, että oikeuksista ja velvollisuuksista ilmoittamisessa oli puutteita.

- Helsingin poliisilaitos ilmoitti, että vapautensa menettäneelle annetaan tulovaiheessa järjestyssääntö. Hänelle kerrotaan myös suullisesti säilytystilan olosuhteista ja hänet perehdytetään säilytyshuoneen teknisten järjestelmien käyttöön. Oikeuksista ja velvollisuuksista kertominen kirjataan aina kiinniottopöytäkirjaan. Sen sijaan Poliisihallituksen ohjauskirjettä ei ole automaattisesti jaettu jokaiselle asiakkaalle. Järjestyssääntö oli tarkastusajankohtana käännettävänä 17 eri kielelle.
- Itä-Uudenmaan poliisilaitos ilmoitti, että poliisivankilaan saapuneelle rikosperusteisesti kiinniotetulle annetaan kirjallisesti tietoa säilytystilan järjestyssäännöistä, hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan sekä päiväohjelmasta. Tarkastushetkellä lomakkeita oli ainoastaan suomenkielisinä. Lisäksi kiinniotetulle kerrotaan sellin toiminnoista, kuten vesipisteen ja hälytyspainikkeen käytöstä. Tiedoksiannot kirjataan kiinniottopöytäkirjaan.

OA suositti tarkastuspöytäkirjassa Itä-Uudenmaan poliisilaitosta viipymättä huolehtimaan siitä, että Vantaan poliisivankilassa on saatavilla vapautensa menettäneille tietoa molempien kansalliskielien lisäksi myös muillakin yleisimmillä kielillä, joita poliisivankilassa säilytettävät käyttävät.

- Poliisilaitos ilmoitti oikeusasiamiehelle, että poliisivankilassa on ollut tarkastushetkellä saatavilla vapautensa menettäneiden oikeudet ja velvollisuudet 21 eri kielellä. Vartijoita on ohjeistettu näistä ilmoittamaan vapautensa menettäneille. Lisäksi poliisivankilan järjestyssääntö on poliisilaitoksen mukaan kokonaisuudessaan saatavilla kotimaisten kielten lisäksi englannin kielellä.

VAPAUDENMENETYKSESTÄ ILMOITTAMINEN

CPT on viimeisimmissä Suomea koskevissa kannanotoissaan todennut havainnoineensa, että vapaudenmenetyksestä ilmoittaminen läheiselle tai muulle henkilölle viivästyy usein ja laajalti. Tämä ei CPT:n mukaan johtunut rikoksen selvittämisestä johtuvasta syystä, koska silloin viipyminen tulisi perustella. Erityisesti näin vaikutti käyvän CPT:n mukaan ilman Suomessa olevaa asuinpaikkaa oleville ulkomaalaisille vapautensa menettäneille. Kertomusvuonna tarkastetuissa poliisivankiloissa ei todettu tähän liittyviä puutteita.

ALAIKÄISET VAPAUTENSA MENETTÄNEET

Tarkastusten yhteydessä pyydettiin tietoa myös alaikäisistä vapautensa menettäneistä. Helsingin poliisilaitoksen hoitamissa tapauksissa oli vuonna 2020 vapautensa menettäneenä yhteensä 159 alle 18-vuotiasta henkilöä. Itä-Uudenmaan poliisilaitoksen mukaan alaikäisiä vapautensa menettäneitä oli ollut vuoden aikana joitakin kymmeniä. Tarkempaa tietoa määristä ei ollut tarkastushetkellä saatavilla. Tarkastajille jäi lisäksi epäselväksi, miten pitkäkestoisia alaikäisten säilöönnotot ovat olleet.

Putkalain mukaan alle 18-vuotiaalle vapautensa menettäneelle on pyynnöstä tehtävä lääkärin tai muun terveydenhuollon ammattihenkilön tarkastus terveydentilan selvittämiseksi ilman aiheetonta viivästystä, jollei tarkastuksen tekeminen ole ilmeisen tarpeetonta.

- Helsingin poliisivankilan ilmoituksen mukaan sinne tuodusta alaikäisestä ilmoitetaan aina sairaanhoitajalle, joka tekee jokaiselle alaikäiselle tulohaastattelun. Sen sijaan Vantaan poliisivankilassa ei ilmoiteta alaikäisten vapauden menetyksestä automaattisesti lääkärille, mutta kylläkin sosiaalitoimelle.

OA totesi, että alaikäiset kuuluvat siihen haavoittuvaan ryhmään, josta tulisi aina ilmoittaa myös terveydenhuollon ammattihenkilölle, jotta tällä olisi mahdollisuus käydä tapaamassa alaikäistä vapautensa menettänyttä. Tähän ei ilmeisesti ollut mahdollisuuksia Vantaalla, koska siellä kävi terveydenhuollon ammattihenkilö vain kahdesti viikossa. OA piti tätä ongelmallisena. Myös CPT on Suomea koskevassa raportissaan 2021 todennut, että lähes kaikissa poliisivankiloissa on edelleen sama tilanne kuin aiemmin eli että sieltä puuttuu riittävä terveydenhuolto. CPT onkin suositellut parantamaan kaikissa poliisivankiloissa lääkäriin pääsyä ja varmistamaan sairaanhoitajan säännölliset käynnit.

HAVOITTUVASSA ASEMASSA OLEVAN HENKILÖN HOIDON TARPEESTA ILMOITTAMINEN

Helsingin poliisilaitos on marraskuussa 2020 antanut sisäisen ohjeen, joka koski ilmoitusta vapautensa menettäneen hoidon tarpeesta. Ohje sisältää erillisen suojatakeen, jolla tarkoitetaan viranomaisille asetettua pakollista ilmoitusvelvollisuutta terveydenhuollon ammattihenkilölle. Suojatakeita sovelletaan ohjeen mukaan haavoittuvassa asemassa olevaan sekä viranomaisen voimankäytön kohteeksi joutuneeseen vapautensa menettäneeseen.

Suojatakeet tulevat ohjeen mukaan sovellettavaksi myös sellaiseen vapautensa menettäneeseen, johon on kohdistettu sitomista tai eristämistä. Ilmoitus tehdään riippumatta vapautensa menettäneen tahdosta tai siitä, että asiasta olisi aiemmin ilmoitettu muulle terveydenhuollon ammattihenkilölle. Ohjeessa eritellään erikseen haavoittuvassa asemassa oleviin ryhmiin kuuluvat henkilöt, joita ovat muun muassa alle 18-vuotiaat, vammaiset henkilöt, vanhuksat, raskaana olevat, vakavista sairauksista kärsivät sekä ihmiskaupan uhrit. Ohjeen mukaan valvontahenkilöstö käyttää yksilöllistä harkintaa ja muuta saatavilla olevaa tietoa haavoittuvassa asemassa olevan vapautensa menettäneen tunnistamiseksi. OA on pitänyt poliisilaitoksen laatimaa ohjetta hyvänä käytänteenä.

VAPAUTENSA MENETTÄNEEN OIKEUS LÄÄKÄRIIN

Molemmissa tarkastetuissa poliisivankiloissa kävi lääkäri joko 2 tai 3 kertaa viikossa. Helsingin poliisivankilassa kävi lisäksi sairaanhoitaja joka arkipäivä.

OA on molemmissa tarkastuspöytäkirjoissa viitannut Poliisihallituksen marraskuussa 2017 lähettämään ohjauskirjeeseen, jossa poliisilaitoksia on muistutettu siitä, että kaikille vapautensa menettäneille on tulovaiheessa kerrottava hänen oikeudestaan saada poliisiin järjestämän lääkärin luvalla omalla kustannuksella terveydenhoitoa säilytystiloissa. Myös CPT on edellyttänyt, että vapautensa menettäneellä on pääsy omalle lääkärille. Tämä ei OA:n tarkastushavaintojen perusteella näyttänyt toteutuvan käytännössä kummassakaan poliisivankilassa. OA totesi, että poliisilaitosten tulisi huolehtia siitä, että tulovaiheessa annetaan vapautensa menettäneelle tietoa mahdollisuudesta oman lääkärin käyttämiseen.

- Helsingin poliisilaitos ilmoitti, että vapautensa menettäneen oikeudesta terveydenhuoltoon kerrotaan sisääntulovaiheessa jaettavassa Poliisihallituksen ohjauskirjeen liitteessä. Myös poliisivankilan terveydenhuoltohenkilöstö kertoo hoitotoimenpiteen yhteydessä vapautensa menettäneelle tämän oikeudesta saada poliisivankilassa terveydenhuoltoa omalla kustannuksellaan. Itä-Uudenmaan poliisilaitos ilmoitti, että valvontahenkilökuntaa on tarkastuksen jälkeen ohjeistettu ilmoittamaan vapautensa menettäneelle tulotarkastuksen yhteydessä siitä, että tällä on mahdollisuus käyttää omaa lääkärää.

Toisin kuin Helsingin poliisivankilassa, Vantaan poliisivankilassa työskenteleville terveydenhuollon ammattihenkilöille ei ollut annettu perehdytystä poliisihallinnon lainsäädännöstä sekä annetuista määräyksistä ja ohjeista. OA totesi, että poliisiin säilytystiloissa työskentelevän terveydenhuollon ammattihenkilön tulisi tuntea vähintään ne putkalain säännökset, jotka vaikuttavat hänen työhönsä ja Poliisihallituksen ohjeet, jotka koskevat myös poliisivankilassa annettavaa terveydenhuoltoa. OA suositti, että poliisilaitos järjestää Vantaan poliisivankilassa työskentelevälle lääkärille perehdytystä tarpeellisin osin lainsäädännöstä ja poliisihallinnossa annetuista määräyksistä ja ohjeista.

- Itä-Uudenmaan poliisilaitos ilmoitti, että se tulee tarjoamaan poliisivankilan lääkärille tarpeellisin osin koulutuksen lainsäädännöstä sekä määräyksistä ja ohjeista.

TERVEYSTARKASTUS

CPT on edellyttänyt Suomea koskevassa raportissaan 2021, että vapautensa menettäneelle (mukaan lukien tutkintavangit) tehdään terveystarkastus 24 tunnin kuluessa saapumisesta poliisiin säilytystiloihin. Tämä ei käytännössä toteudu missään poliisivankilassa tällä hetkellä. Tätä vaatimusta ei ole myöskään sisällytetty 2017 annettuun Poliisihallituksen ohjauskirjeeseen.

OA suositti molemmissa tarkastetuissa poliisivankiloissa, että poliisin säilytystiloissa tavoiteltaisiin tilannetta, jossa kaikki yli vuorokauden säilössä olevat vapautensa menettäneet tapaavat terveydenhuollon ammattihenkilön.

- Helsingin poliisilaitoksen mukaan poliisivankilassa ei ole kyetty tekemään säännönmukaisia terveystarkastuksia poliisivankilaan saapuville asiakkaille, koska poliisivankilassa ei ole ollut jatkuvasti paikalla olevaa terveydenhuoltohenkilöstöä. Helsingin poliisivankilan ja Töölön säilytysuojan toiminnot yhdistyivät 27.9.2021 ja myös Helsingin kaupungin selviämishoitoasema muutti Pasilan poliisitaloon. Poliisilaitos arvioi, että selviämishoitoaseman siirtyminen samoihin tiloihin poliisivankilan kanssa mahdollistaa poliisivankilan terveydenhuoltoasioiden uudelleenjärjestämisen ja samalla mahdollisesti tulotarkastusten tekemisen poliisivankilan asiakkaille. Asiaa tullaan selvittämään Helsingin poliisilaitoksen ja Helsingin kaupungin välillä.
- Myös Vantaan poliisivankila ilmoitti, että siellä ei tehdä vapautensa menettäneelle terveystarkastusta 24 tunnin kuluessa saapumisesta. Lääkäri ei myöskään automaattisesti tapaa kaikkia poliisivankilaan saapuvia vapautensa menettäneitä. Itä-Uudenmaan poliisilaitos ilmoitti, että terveydenhuoltoa koskevia suosituksia arvioidaan poliisilaitoksessa kokonaisuutena. Terveystarkastusten systemaattinen ulottaminen kaikkiin yli vuorokauden säilössä oleviin tulisi poliisilaitoksen ilmoituksen mukaan vaatimaan terveydenhuoltoon liittyvien sopimusten tarkastelua ja kilpailutusta.

TARKKAILUUN SIOJETUSTA ILMOITTAMINEN TERVEYDENHUOLTOON

Vantaan poliisivankilassa tarkkailuun sijoittamisesta ei ilmoiteta automaattisesti terveydenhuoltoon. Vartija voi tilata tarvittaessa paikalle ensihoitoyksikön tarkastamaan tarkkailuun sijoitetun terveydentilan. Poliisivankilassa käyvä lääkäri tapaa vapautensa menettäneitä vartijoiden etukäteen laaditun työlistan perusteella.

OA totesi, että putkalin mukaan vapautensa menettäneen tarkkailuun tai eristämistarkkailuun sijoittamisesta on viipymättä ilmoitettava terveydenhuoltohenkilökuntaan kuuluvalla virkamiehelle. Lääkärin tai muun terveydenhuoltohenkilökuntaan kuuluvan virkamiehen tulee mahdollisimman pian tutkia vapautensa menettäneen terveydentila. Ilmoittaminen ei ole siten harkinnanvaraista. CPT:n standardeissa edellytetään, että terveydenhuollolle ilmoitetaan eristetystä vangista ja että sieltä käydään välittömästi tapaamassa vankia sekä tämän jälkeen säännöllisesti vähintään kerran päivässä.

AOA on Helsingin poliisilaitoksen säilytystilojen terveydenhuoltoon tekemänsä tarkastuksen yhteydessä (1488/2018*) todennut, että poliisilaitoksen palveluksessa olevan terveydenhuoltohenkilökunnan puuttuminen ei ole riittävä peruste sille, ettei tarkkailuun/eristämistarkkailuun määrätyn vapautensa menettäneen terveydentilaa tutkita lainkaan sen jälkeen, kun tarkkailuun määräämisestä on ilmoitettu. Asiassa ei ole kuitenkaan AOA:n mukaan mahdollista asettaa mitään tiettyjä aikarajoja tutkimiselle, koska tilanteet vaihtelevat. Laissa ei ole myöskään erikseen säännelty, miten usein terveydenhuollosta on käytävä tapaamassa tarkkailuun tai eristämistarkkailuun sijoitettua. AOA on kuitenkin pitänyt CPT:n näkemystä päivittäisistä säännöllisistä käynneistä oikean suuntaisena, kun otetaan huomioon eristämisen vahingollinen vaikutus muun muassa vapautensa menettäneen mielenterveyteen.

OA suositti, että Itä-Uudenmaan poliisilaitos käy läpi Vantaan poliisivankilan käytänteet, jotka koskevat tarkkailuun ja eristämistarkkailuun sijoittamisesta ilmoittamista ja vapautensa menettäneiden terveydentilan tutkimista.

- Poliisilaitos ilmoitti, että se on korostanut terveydenhuoltohenkilökunnalle ilmoittamista.

VASTAANOTON LUOTTAMUKSELLISUUS HOITOTILANTEESSA

Molemmissa tarkastetuissa poliisivankiloissa potilasvastaanotto tapahtui vapautensa menettäneiden selleissä. Saadun tiedon mukaan terveydenhuollon henkilökunta on pitänyt tätä menettelyä turvallisimpana vaihtoehtona. Vartija jää yleensä sellin ulkopuolelle odottamaan. Tarkastuksilla on kuitenkin jäänyt epäselväksi, kuuleeko vartija terveydenhuollon ammattihenkilön ja vapautensa menettäneiden välisen keskustelun.

Helsingin poliisilaitos on antanut asiasta ohjeistuksen, joka on OA:n mukaan oikeasuuntainen. OA on molemmille poliisivankiloille korostanut, että hoitotilanne tulisi aina ensisijaisesti pyrkiä järjestämään niin, että oikeuden loukkaus jäisi mahdollisimman pieneksi (näköyhteys vs. kuuloyhteys) silloinkin kun turvallisuus- tai muusta välttämättömästä syystä tilanteessa on tarvetta vartiointiin. Lisäksi vapautensa menettäneiden oma mielipide tulisi selvittää. Hänellä tulee olla mahdollisuus kieltäytyä hoitotilanteesta. Vaihtoehtoisesti hän voi antaa suostumuksensa siihen, että terveydenhuollon ammattihenkilö ilmaisee salassapidettäviä tietoja vartijan läsnä ollessa. Lääkäriin/hoitajan tulisi tehdä asianmukaiset kirjaukset potilasasiakirjoihin vastaanotolla läsnä olevasta ulkopuolisesta henkilöstä ja siitä, että tähän on ollut potilaan suostumus. CPT on kannanotoissaan todennut, että vankilassa voi olla tilanteita, jolloin lääketieteellisen tutkimuksen aikana tarvitaan erityisiä turvaamistoimenpiteitä. Esimerkkinä tästä komitea on maininnut tilanteen, jolloin terveydenhuollon henkilökunta kokee turvallisuutensa tulevan uhatuksi. Tämä ei kuitenkaan komitean mukaan tarkoita sitä, että vartijat voisivat olla aina läsnä vastaanotolla.

- Helsingin poliisilaitos ilmoitti ohjeistaneensa poliisivankilan terveydenhuoltohenkilöstöä kysymään jatkossa vapautensa menettäneeltä, suostuuko tämä, että vartija on hoitotilanteen aikana paikalla, mikäli vartijan läsnäoloa pidetään välttämättömänä. Lisäksi terveydenhuoltohenkilöstöä on ohjeistettu kirjaamaan potilasasiakirjoihin, mikäli vartija on ollut läsnä hoitotoimenpiteen aikana.

LÄÄKEHOITO

Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto (Valvira) on oikeusasiamiehelle antamassa lausunnossaan korostanut, että vartijoiden jakaessa lääkkeitä on potilasturvallisuuden varmistamiseksi syytä noudattaa Turvallinen lääkehoito -oppaassa esitettyjä ohjeita lääkehoitoon kouluttamattoman henkilön osallistumisesta lääkehoidon toteuttamiseen. Tähän liittyy olennaisesti se, että vartijoiden tulee saada asianmukainen ja riittävä perehdytys tehtävään. Poliisihallituksen ilmoituksen mukaan poliisivankiloissa työskentelevät vartijat ovat saaneet lääkehoitokoulutuksen. OA:lla ei ole ollut laillisuusvalvojana mahdollista arvioida, onko tämä koulutus riittävä.

Turvallinen lääkehoito -oppaassa (päivitetty viimeksi 12.2.2021) todetaan myös, että jokaisessa lääkehoitoa toteuttavassa yksikössä tulee olla lääkehoitosuunnitelma. Poliisilaitokset eivät ole laatineet lääkehoitosuunnitelmia, vaikka poliisivankiloissa toteutetaan lääkehoitoa. Tästä poikkeuksena on Helsingin poliisilaitos, joka toimitti OA:lle edellisen tarkastuksen (1488/2018*) jälkeen 1.12.2020 päivätyn lääkehoitosuunnitelman.

Helsingin poliisivankilaan tehdyllä tarkastuksella todettiin, että poliisivankilan henkilökunnalla ei ollut tietoa lääkehoitosuunnitelmasta. OA katsoi, että suunnitelma tulisi saattaa koko valvontahenkilökunnan tietoon.

- Helsingin poliisilaitoksen mukaan tiivistelmä suunnitelmasta oli saatettu kaikkien poliisivankilassa työskentelevien tietoon toukokuussa 2021. Tarkastuksen jälkeen lääkehoitosuunnitelma lähetettiin vielä uudelleen kaikille vartijoille, tällä kertaa koko suunnitelma.

Muiden poliisilaitosten tavoin Itä-Uudenmaan poliisilaitoksella ei ollut lääkehoitosuunnitelmaa. OA suositti, että poliisilaitos laatii poliisivankilaa koskevan lääkehoitosuunnitelman. Se tulisi saattaa säilytystiloissa käyvän terveydenhuollon ammattihenkilön ja koko valvontahenkilökunnan tietoon.

- Poliisilaitos ilmoitti tarkastuksen jälkeen OA:lle, että poliisivankilaa koskevaa lääkehoitosuunnitelman laatiminen oli aloitettu.

KORONAPANDEMIAN VAIKUTUS VAPAUTENSA MENETTÄNEIDEN OIKEUKSIIN

Tarkastusten yhteydessä pyydettiin molemmista poliisivankiloista koronapandemiaan liittyvät ohjeet. Itä-Uudenmaan poliisilaitos oli antanut 14.4.2020 ohjeen poliisilaitoksen poliisivankiloiden toiminnasta pandemian aikana. Ohjeen mukaan säilöönottotarkastuksen yhteydessä vapautensa menettäneelle tuli jakaa Poliisihallituksen laatima koronavirustiedote. Helsingin poliisilaitos oli puolestaan antanut 9.3.2021 määräyksen, joka koski poliisivankilan toimintojen rajoittamista ja lukittuna pitämistä. OA totesi, että poliisilaitoksen sisäinen määräys poliisivankilan toimintojen rajoittamisesta ja lukittuna pitämisestä ei ollut kaikilta osin putkalain mukainen. Poliisilaitoksen tuli huolehtia siitä, että määräys muutetaan putkalain mukaiseksi.

OA otti vuonna 2020 omana aloitteenaan tutkittavaksi poliisin toiminnan liittyen ulkomaalaisten säilöön ottamiseen ja säilössä pitämiseen koronaviruspandemian aikana. OA katsoi poliisin toimintaa koskeneessa päätöksessään, että pandemia oli otettu huomioon myös ulkomaalaisten säilöön ottamisessa. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että säilöönottokynnystä oli nostettu ja pääosiltaan vain yleistä järjestystä ja turvallisuutta vaarantavat ulkomaalaiset oli otettu säilöön (2615/2020*). OA:n 8.3.2021 tekemää päätöstä on selostettu enemmän vuosikertomuksen jaksossa 4.2.6.

ITÄ-SUOMEN POLIISILAITOKSEN TARKASTUS

Koronapandemian alkuvaiheessa Itä-Suomen poliisilaitoksella tehtiin päätös siitä, että altistuneiden säilössä pitäminen keskitetään Kuopioon, Joensuuhun ja Mikkeliin. Kuopion poliisiaseman toimitilat aiheuttivat kuitenkin omat haasteensa, koska ulkoilutilaan joudutaan menemään yleisellä hissillä tai portaita pitkin, jolloin vapautensa menettäneet olisivat voineet altistaa muita. Tästä johtuen poliisivankilassa säilytettäviä koronavirukselle altistuneita ei ulkoilutettu. Tarkastajille kerrottiin, että ratkaisua tehtäessä otettiin huomioon toisaalta vapautensa menettäneen oikeus ulkoiluun ja toisaalta muiden hengen ja terveyden suojaaminen.

Poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annetun lain mukaan vapautensa menettäneelle on annettava mahdollisuus ulkoilla vähintään tunti päivässä, jollei vapautensa menettäneen terveydentila taikka säilytystilan järjestykseen tai turvallisuuteen liittyvä erityisen painava syy ole esteenä.

OA totesi, että perusteena päivittäisen ulkoilun epäämiselle on ollut se, että on haluttu estää muiden poliisilaitoksen yleisissä tiloissa oleskelevien altistuminen koronavirukselle. Menettely ei siis ilmeisestikään ole liittynyt säilytystilan järjestykseen ja turvallisuuteen. OA epäili, onko pelkkä altistuminen koronavirukselle ylipäänsä tilanne, jossa päivittäinen ulkoilu on voitu evätä vapautensa menettäneen terveydentilan perusteella. Edes viralliseen koronakaranteeniin määrätyn henkilön ulkoilu ei sinänsä ole kielletty, kunhan karanteeniin määrätty pitää etäisyyttä muihin ihmisiin.

OA korosti päivittäisen ulkoilun järjestämisen tärkeyttä. Hän totesi, että riittävän ulkoilun mahdollistamisessa on kyse perustarpeista huolehtimisesta ja myös ihmisarvon kunnioittamisesta. Vapautensa menettäneen ulkoilua voidaan rajoittaa vain laissa säädetyin perustein. OA:n käsityksen mukaan altistuneita vapautensa menettäneitä tulisi pyrkiä ulkoiluttamaan sellaisina aikoina, jolloin yleisissä tiloissa ei ole muita henkilöitä. Joka tapauksessa tulisi huolehtia ulkoilun järjestämisestä ainakin sellaisten altistuneiden vapautensa menettäneiden osalta, joiden vapautensa menetys kestää useamman vuorokauden.

PUTKALAIN KOKONAISUUDISTUS

Hallituksen lainsäädäntösuunnitelman mukaan kevätistuntokaudella 2022 on tarkoitus antaa hallituksen esitys, jolla uudistetaan poliisin säilyttämien vapautensa menettäneiden henkilöiden kohtelua koskeva lainsäädäntö. Tähän uudistukseen liittyen OA antoi 16.6.2021 lausunnon (2523/2021*) sisäministeriölle virkamiestyöryhmän mietinnöstä, jossa ehdotetaan säädettäväksi uusi laki poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta (putkalaki). Esityksen tavoitteena on ottaa huomioon erityisesti perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumista valvovien kansallisten ja kansainvälisten valvontaelinten ratkaisut ja kannanotot, oikeuskäytäntö sekä säännösten käytännön sovellettavuus. Putkalakia sovellettaisiin kaikkien poliisin lain nojalla säilyttämien vapautensa menettäneiden kohteluun.

Mietinnössä ehdotetaan myös, että selviämishoidon järjestämisvastuuta sekä säilytystilan ja vapautensa menettäneiden henkilöllistä ja teknistä valvontaa koskevaa sääntelyä täsmennetään. Lisäksi lakiin ehdotetaan lisättäväksi uudet säännökset vapaudenmenetyksen alussa tarvittaessa käytettävästä tehostetusta valvonnasta. Mietinnössä ehdotetaan säädettäväksi myös erikseen säilytystilahenkilöstön vähimmäisresursseista vapautensa menettäneiden valvonnassa. Tämä tarkoittaisi toteutuessaan sitä, että poliisin säilytystiloissa luovutaan yksinvartiinnista.

OA:n lausunnossa todettiin muun muassa, että vaikka tutkintavangin enimmäissäilytysaika poliisivankilassa on nykyään laskettu seitsemään vuorokauteen, niin tutkintavangeilla voi edelleen olla jopa kuukausien poliisivankilajoituksia. Suunnitelmana on, että vuoteen 2025 mennessä tutkintavankeja ei enää säilytetä poliisivankiloissa. Joka tapauksessa uudenkin putkalain aikaan tutkintavankeja tulee olemaan sijoitettuna poliisivankiloihin. OA:n mukaan tutkintavangin olosuhteet ja kohtelu eivät saa liikaa riippua siitä, missä hän on sijoitettuna. Tämän vuoksi tulisi arvioida, pitäisikö tutkintavankeja koskevia erityissäännöksiä olla edelleen putkalaissa.

OA piti hyvin toivottavana, että uudistuksessa saataisiin aikaan toimiva selviämishoitoratkaisu, jolloin vain osa päihtyneistä tulisi poliisin säilytettäväksi. Hän piti ilmeisenä, että riittävä selviämishoitoasemaverkosto vähentäisi putkakuolemia Suomessa merkittävästi. OA:n mukaan jäi kuitenkin epäselväksi, miten pyritään varmistamaan, että nykyinen epätydyttävä tilanne korjaantuu niin selviämishoitoasemien kuin myös poliisivankiloissa tarjotun terveydenhoidon osalta.

OA:n mukaan mietinnössä on esitetty useita perusteltuja uudistuksia - yhtenä esimerkkinä säilytys- ja tutkintavastuun erottaminen. OA epäili kuitenkin, onko kaikkien parannusehdotusten – kuten yksinvartiinnista luopumisen - toteuttamiseen saatavissa riittävästi voimavaroja. OA katsoi, että riittävä resurssointi on välttämätön edellytys sille, että vapautensa menettäneiden oikeudet voidaan turvata tosiasiallisesti käytännössä eikä vain paperilla.

OA nosti lausunnossaan myös esille poliisivankiloiden terveydenhuollon. OA piti tärkeänä, että saadaan aikaan toimiva järjestely, jolla toteutetaan kansainvälisisissä vankisäännöissä ja CPT:n kannanotoissa edellytetty siitä, että jokaiseen Suomessa toimivaan poliisivankilaan varmistetaan sairaanhoitajan säännölliset käynnit ja vapautensa menettäneille mahdollisuus tavata lääkäriä. Jos tämän ei katsota olevan mahdollista, tulisi syyt tälle ratkaisulle esittää selkeästi. OA:n mielestä olisi myös erittäin vakavasti harkittava, tulisiko säätää, että kaikille päihtyneille tulisi tehdä terveydenhuollon ammattihenkilön arviointi ennen sijoittamista poliisin säilytystilaan. Kyse on viime kädessä vapautensa menettäneiden oikeudesta elämään.

3.5.9

PUOLUSTUSVOIMAT, RAJAVARTIOLAITOS JA TULLI

Kertomusvuonna kansallinen valvontaelin ei tehnyt tarkastuskäyntejä Puolustusvoimien, Rajavartiolaitoksen tai Tullin säilytystiloihin.

OA otti vuonna 2020 omana aloitteenaan tutkittavaksi Rajavartiolaitoksen toiminnan liittyen ulkomaalaisten säilöön ottamiseen ja säilössä pitämiseen koronaviruspandemian aikana. OA katsoi 8.3.2021 antamassaan ratkaisussa, että Rajavartiolaitos oli selvityksen mukaan vapauttanut yksilöllisen harkinnan jälkeen säilössä olevia ulkomaalaisia, jos maasta poistaminen ei ollut onnistunut (2807/2020). OA:n päätöstä on selostettu enemmän vuosikertomuksen jaksossa 4.2.6.

3.5.10

RIKOSSEURAAMUSALA

Oikeusministeriön (OM) alainen Rikosseuraamuslaitos (Rise) huolehtii vankeusrangaistusten täytäntöönpanosta. Suomessa on 26 vankilaa. Vanki suorittaa tuomionsa joko suljetussa vankilassa tai avolaitoksessa. Vankiloista suljettuja laitoksia on 15 ja avovankiloita 11. Lisäksi eräiden suljettujen vankiloiden yhteydessä toimii avovankilaosasto. Tarkastuskäyntien painopiste on suljetuissa vankiloissa. Keskimääräinen vankiluku on pysynyt useita vuosia samana eli noin 3 000. Koronpandemian aikana vankilassa olevien vankien määrää on pyritty vähentämään lykkäämällä tiettyjen vankiryhmien täytäntöönpanoa.

Rikosseuraamusalan tarkastuspöytäkirjat lähetetään tiedoksi tarkastuskohteena olleelle vankilalle, Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikölle (Rise/keha) ja rikosseuraamusalueen johdolle sekä OM:n kriminaalipolitiikka- ja rikosoikeusosastolle. Usein vankilaa, keskushallintoa ja aluehallintoa pyydetään myös ilmoittamaan, mihin toimenpiteisiin tarkastushavainnot ovat antaneet aiheita. Oikeusasiamies saa puolestaan käyttöönsä rikosseuraamusalan sisäisen laillisuusvalvonnan tekemistä tarkastuksista laaditut pöytäkirjat.

Rise toimittaa oikeusasiamiehelle vankilukua koskevat tilastot kahdesti kuukaudessa. Niistä ilmenee muun muassa tutkintavankien määrä vankiloissa, mies- ja naisvankien osuus sekä alle 21-vuotiaiden vankien osuus. Tämän lisäksi oikeusasiamies saa kerran kuukaudessa poistumislupatilastot. Niistä saadun tiedon avulla voi seurata poistumislupa-anomusten käsittelyä kussakin vankilassa eli miten paljon vangit ovat anoneet lupia ja paljonko lupia on myönnetty.

KYSELYLOMAKKEET VANGEILLE JA HENKILÖKUNNALLE

Oikeusasiamiehen kansliassa otettiin kertomusvuonna käyttöön uutena työkaluna vankilan henkilökunnalle ja vangeille suunnatut kyselylomakkeet. Kyselyissä tiedustellaan näkemyksiä muun muassa vankien ja henkilökunnan suhteista, turvallisuudesta sekä syrjinnästä ja yhdenvertaisesta kohtelusta. Lisäksi vangeilta kysytään tulovaiheesta ja perehdyttämisestä sekä sellin ulkopuolisesta ajasta. Henkilökunnalta kysytään muun muassa henkilökunnan riittävytydestä ja koulutuksesta sekä vankilassa tapahtuvan väkivallan määrän muutoksista. Kummallakin vastaajaryhmällä on myös mahdollisuus kertoa avoimissa vastauksissa näkemyksiään omin sanoin.

Tavoitteena on, että kyselyt toteutetaan ennen vankilaan tehtävää tarkastusta. Kyselyihin vastaaminen on vapaaehtoista ja vastaukset annetaan anonymisti. Henkilökunnalle laadittu kysely on tarkoitettu kaikille vankilan työntekijöille – myös erityistyöntekijöille ja johdolle.

TARKASTUKSET

Vankiloihin tehtiin kertomusvuonna tarkastukset Naarajärven avovankilaan 15.6.2021 (2933/2021*) ja Kuopion vankilaan 3.-4.11.2021 (6769/2021*). Molemmista tarkastuksista ilmoitettiin etukäteen. Naarajärven vankilan tarkastus toteutettiin etäyhteyden kautta ja ennen tarkastusta vankilaa pyydettiin toimittamaan asiakirjoja. Kuopion vankilan tarkastus tehtiin paikan päällä ja loppukeskustelu käytiin 29.11.2021 etäyhteydellä. Molempiin tarkastuksiin liittyi vankilaan etukäteen toimitetut anonyymit kyselyt vankilan henkilökunnalle ja vangeille. Vastausten tuloksia käytiin molempien vankiloiden kanssa läpi yleisellä tasolla. Lisäksi vankiterveydenhuoltoon tehtiin kaksi tarkastuskäyntiä, joita selostetaan seuraavassa osiossa 3.5.11.

Koronapandemian vaikutuksista rikosseuraamusalaan kerrotaan vuosikertomuksen jaksossa 4.2.4.

NAARAJÄRVEN VANKILAN TARKASTUS

Naarajärven vankilan tarkastuksella kiinnitettiin huomiota muun muassa vankilan menettelyyn vangin erillään pitämisessä. Asiakirjoista ilmeni, että neljä vankia oli positiivisen testin jälkeen sijoitettu erilleen muista vangeista kahden vuorokauden ajaksi. AOA:n näkemyksen mukaan asioissa ei näyttänyt olleen enää mitään selvitetävää. Virtsatestit oli jo annettu ja lähdössä varmennettavaksi. Lain lähtökohta on, että erillään pidon tulee olla välttämätöntä. Vaikutti siltä, että lain edellyttämiä edellytyksiä erillään pitämiseksi ei ollut. Jos tällaisia olisi ollut, ne olisi pitänyt merkitä asiakirjoihin.

AOA piti myös periaatteellisena ongelmana, että vankila ennakoiki kurinpitorangeistusta siten, että erillään pitoaika vastasi sitä, mitä oletettiin annettavan rangaistukseksi. Tällöin rangaistus ikään kuin tulee ennakolta suoritettua jo ennen kurinpitokäsittelyä ja kurinpitopäätöstä. Tämä vankilassa omaksuttu käytäntö esti sen, että kurinpitokäsittelyssä aidosti päätettäisiin rangaistuksesta. AOA:n mielestä oli otettava huomioon myös se mahdollisuus, että pikatestin positiivinen tulos on virheellinen.

– Vankila ilmoitti AOA:lle lopettavansa tämän käytännön.

NAARAJÄRVEN VANKILAN HENKILÖKUNNAN JA VANKIEN KYSELYT

Vangeille ja henkilökunnalle toimitettuihin kyselyihin saatujen vastausten perusteella vaikutti siltä, että vastuuvirkamiesjärjestelmä toimi Naarajärven vankilassa hyvin. Vangin vastaanottava vartija toimii vankilassa vangin vastuuvirkamiehenä. Vankien palautteen perusteella vangit tiesivät, kuka on heidän vastuuvirkamiehensä. Vankien vastauksissa osoitettiin sen sijaan selvää tyytymättömyyttä vankiterveydenhuollon palveluihin, myös suun terveydenhuoltoon. Henkilökunnan vastauksissa pidettiin vankiterveydenhuollon resursseja liian vähäisinä. Henkilökunnalta kysyttiin erikseen sitä, onko erityistä tukea tarvitsevat vangit tunnistettu vankilassa ja huomioidaanko heitä riittävästi. Lähes puolet vastaajista oli sitä mieltä, että nämä oli vain osittain tunnistettu ja huomioitu.

Kummassakaan vastaajaryhmässä vankilaa ei pidetty turvattomana. Henkilökunnan vapaissa vastauksissa nousi kuitenkin esille huoli yksintyöskentelystä, erityisesti yöaikaan. Vankien vastauksissa oli puolestaan nähtävissä, että vangeilla ei ole halua ilmoittaa itseensä kohdistuvasta väkivallasta tai puuttua esimerkiksi toisten vankien keskinäiseen kaltoinkohteluun.

– Vankilan johtajan mukaan tämä vahvisti käsityksiä vankien välisestä ja vankiloissa vallitsevasta hierarkiasta sekä näiden ilmiöiden asettamista haasteista vankilan toiminnalle.

Sekä vankien että henkilökunnan vastauksissa tuotiin esille havaintoja rasisesta tai syrjivästä suhtautumisesta erityisesti ulkomaalaistaustaisiin ja mielenterveysongelmista kärsiviin vankeihin sekä romanivankeihin. Vangeilla oli myös vastausten perusteella epäilyjä siitä, puututaanko vankilassa näihin tapauksiin.

- Vankilan taholta tuotiin esille, että kyselyn tekemisen ajankohtana vankilassa oli poikkeuksellisen paljon romanivankeja ja ulkomaalaisia vankeja.

KUOPION VANKILAN TARKASTUS

AOA totesi, että Kuopion vankilassa meneteltiin lainvastaaisesti, kun tutkintavankeja sijoitettiin samalle osastolle vankeusvankien kanssa. Rise/keha oli kiinnittänyt tähän samaan asiaan huomiota jo 2017 vankilaan tekemässään tarkastuksessa ja todennut, että vankilan tulee noudattaa tutkintavankeuslakia. AOA edellytti nyt, että toimintatapa tutkintavankien osastolle sijoittamisessa muutetaan viipymättä lain mukaiseksi. Tarkastuksella ilmeni, että joitakin tutkintavankeja oli asutettuna jopa samaan selliin vankeusvankien kanssa. AOA ei pitänyt tätä mahdollisena edes silloin, kun tutkintavanki antaa

siihen suostumuksensa. Tarkastuksella ilmeni myös, että kukaan vankien sijoittamisesta päättävä rikosseuraamuskeskus ei ollut erikseen vastuussa tutkintavankien sijoittamisesta. AOA piti mahdollisena, että tämä on voinut osaltaan vaikuttaa siihen, että vankilassa ei ole huomioitu tutkintavankeuslain vaatimuksia.

Tarkastuksella havaittiin myös, että vankien mahdollisuus viettää aikaa sellin ulkopuolella mielekkäässä toiminnassa oli liian vähäistä. Tämä tuli myös vahvasti esille vankien kyselyyn annetuissa vastauksissa. AOA totesi, että tämä on yksi suurimmista ongelmista useimmissa vankiloissa. Kansainvälisissä suosituksissa on jo pitkään lähdetty siitä, että vankien ja tutkintavankien tulisi saada viettää sellin ulkopuolella kohtuullinen aika, vähintään kahdeksan tuntia vuorokaudessa. Heille tulisi tuona aikana järjestää mielekästä ja kehittävää toimintaa. AOA:n mukaan lainsäädännön velvoitteet ja tavoitteet sekä kansainväliset suositukset sellin ulkopuolisesta ajasta ja mielekkästä toiminnasta eivät toteutuneet riittävästi Kuopion vankilassa, vaikka ongelma on ollut tiedossa jo pitkään. Tarkastuspöytäkirjassa viitattiin tässä kohtaa vankilan toimintasuunnitelmaan, jossa todettiin lähes jatkuva ja osittain jo kroonistunut henkilöstöressurssien niukkuus, joka aiheuttaa erityisesti valvontahenkilöstön osalta haasteita.

- Vankilan mukaan osastoinnin lisääminen vankilassa on pakottanut järjestämään toiminnot osastoittain. Tämä on osaltaan vähentänyt osastoille tarjottavan toiminnan määrää.

AOA kiinnitti tarkastuksen yhteydessä huomiota melko uuteen kansainväliseen suositukseen, joka sisältyi uudistettuihin eurooppalaisiin vankeinhoitosäätöihin. Sen mukaan erillään pidettävillä vangeille on tarjottava mielekästä kanssakäymistä ihmisten kanssa vähintään kaksi tuntia päivässä. Tarkastuksella todettiin, että erillään pidettävillä vangeilla – joista selvä enemmistö oli tutkintavankeja – tämä suositus ei toteutunut.

Euroopan kidutuksen vastainen komitea (CPT) teki syyskuussa 2020 Suomeen vierailun. CPT kehotti kannanotoissaan Suomen viranomaisia varmistamaan, että sellin ulkopuolinen mielekäs toiminta ja erillään pidettävien vankien mielekäs kanssakäyminen ihmisten kanssa toteutuvat. CPT painotti, että mitä pidempään tutkintavankeihin sovelletaan yhteydenpitorajoituksia, sitä enemmän resursseja tarvitaan sen varmistamiseksi, että näille vangeille järjestetään merkityksellistä, mielellään sellin ulkopuolella tapahtuvaa toimintaa. AOA totesi tarkastuspöytäkirjassa, että hän on CPT:n tavoin huolissaan erillään pidettävien vankien psyykkisestä ja fyysisestä hyvinvoinnista. Hän kantoi erityistä

huolta niistä tutkintavangeista, joille tuomioistuin on pakkokeinolain nojalla määrännyt pitkäkestoisia tiukkoja yhteydenpidon rajoituksia.

Tarkastuksella todettiin myös, että vankilan tilat soveltuvat huonosti nykyaikaisiin vankeuden täytäntöönpanon tavoitteisiin ja tarpeisiin. AOA:n näkemyksen mukaan tilaratkaisut vaikeuttavat sellin ulkopuolisen ajan lisäämistä, sellin ulkopuolisten toimintojen järjestämistä sekä vankien ja tutkintavankien sijoittamista eri osastoille.

KUOPION VANKILAN HENKILÖKUNNAN JA VANKIEN KYSELYT

Vangeilta saatujen anonyymien vastausten perusteella vaikutti siltä, että vankilassa oli paljonkin parannettavaa vangille annettavassa informaatiossa ja perehdyttämisessä. Tämä koski myös ensikertalaisia vankeja. Selvä enemmistö vastanneista ilmoitti, ettei tiennyt, kuka hänen vastuuvirkamiehensä oli. Tästä huolimatta molempien ryhmien vastausten perusteella vaikutti siltä, että henkilökunnan ja vankien välit olivat asialliset.

Molempien ryhmien vastauksissa Kuopion vankilaa pidettiin turvallisena vankilana. Avoimissa vastauksissa henkilökunta toi kuitenkin muutostoiveena turvallisuuteen panostamisen. Merkille pantavaa oli se, että vastausten perusteella vangit eivät juurikaan lähtisi tekemään ilmoitusta, jos toinen vanki kohdistaisi häneen tai toiseen vankiin kaltoinkohtelua. Vastanneet vangit olivat myös epävarmoja, tekisivätkö ilmoituksen, jos henkilökuntaan kuuluva kohdistaisi häneen tai toiseen vankiin kaltoinkohtelua.

Vähemmistöihin kuuluvien ja haavoittuviin ryhmiin kuuluvien kohtelusta annetuissa vastauksissa ilmeni, että erityisesti ulkomaalaisiin vankeihin ja romanivankeihin kohdistetaan vankilassa rasistisia kommentteja. Vastausten mukaan tätä tapahtui nimenomaan muiden vankien taholta. Henkilökunnan vastaajista enemmistö oli sitä mieltä, että vankilassa ei tunnusteta ja huomioida riittävästi erityistä tukea tarvitsevia vankeja.

VUODEN 2021 ERITYISTEEMA

Oikeusasiamiehen kanslian vuositeemana oli ”Viranomaisten riittävä resursointi perusoikeuksien turvaamiseksi”. Rikosseuraamusalalla voimavarojen riittävyys liittyy ennen kaikkea henkilöstön riittävyYTEEN. Tästä esimerkkinä vankiloiden mahdollisuus järjestää vangeille sellin ulkopuolisia toimintoja tai tapaamisia etäyhteydellä läheisten kanssa. Kyse on myös tilojen soveltumattomuudesta ja riittämättömyydestä sekä vähäisistä taloudellisista resursseista erilaisten korjausten ja muutosten tekemiseen. Vuositeemaan liittyviä havaintoja ja kannanottoja esitellään vuosikertomuksen jaksossa 3.8.

OMAT ALOITTEET

AOA on selvittänyt omana aloitteena koulutetun valvontahenkilökunnan saatavuutta vankiloissa (4153/2019*). Muun muassa AOA:n tarkastushavaintojen perusteella on vaikuttanut ilmeiseltä, että pätevyysvaatimukset täyttävien koulutettujen vartijoiden puute on vakava ja akuutti ongelma. Myös CPT on Suomeen viimeksi tehdyn käynnin yhteydessä kiinnittänyt huomiota siihen, että kaikissa vankiloissa tulisi olla riittävästi asianmukaisesti koulutettua henkilökuntaa (erityisesti valvontahenkilökuntaa).

- Rise/keha ilmoitti AOA:lle toimenpiteistä, joihin tilanteen parantamiseksi on ryhdytty. Näihin kuuluu muun muassa rikosseuraamusalan tutkinnon aloituspaikkojen lisääminen.

3.5.11

VANKITERVEYDENHUOLTO

TARKASTUKSET

Vankiterveydenhuoltoon tehtiin tarkastukset PSYKIATRISEN VANKISAIRAALAN VANTAAN YKSIKKÖÖN 13.10.2021 (6762/2021*) ja VANKITERVEYDENHUOLLON YKSIKÖN (VTH) KUOPION POLIKLINIKALLE 3.–4.11.2021 (6832/2021*). Molemmat tarkastukset tehtiin lähitarkastuksina paikan päällä. Vantaan yksikön tarkastus tehtiin siten, että Psykiatriselle sairaalalle ilmoitettiin tietty aikaväli, jonka kuluessa tarkastus tullaan tekemään. Sen sijaan Kuopion poliklinikalle ilmoitettiin etukäteen tarkastuksesta. Tämä mahdollisti sen, että poliklinikan henkilökunnan, osastonhoitajan ja alueylilääkärin lisäksi tarkastajien oli mahdollista käydä keskustelua VTH:n johtajan, avohoidon ylilääkärin, ylihammaslääkärin, erikoissuunnittelijan ja avohoidon ylihoitajan kanssa.

Edellisten lisäksi AOA:n johdolla tehtiin tarkastus etäyhteydellä VANKITERVEYDENHUOLLON YKSIKÖN TOIMINNANOHJAUKSEEN 16.3.2021 (1185/2021*).

PSYKIATRISEN VANKISAIRAALAN VANTAAN YKSIKÖN TARKASTUS

Vantaan yksikön psykiatrisella osastolla on 14 potilaspaikkaa miespuolisille vangeille ja tutkintavangeille. Osasto sijaitsee Vantaan vankilan tiloissa. Osastolla ei hoideta potilaita tahdosta riippumatta. Vantaan yksikössä tehdään myös muun muassa mielentilatutkimuksia. Vantaan vankilan vartijat ovat osastolla klo 7–17 arkisin ja viikonloppuisin klo 8–17 välisen ajan. Terveystenhuollon henkilökuntaa on osastolla klo 7–19 välillä. Henkilökunnan poistuttua vankipotilaat ovat lukituissa selleissä ja heillä on mahdollisuus ottaa yhteyttä vankilan puolella olevaan valvontahenkilökuntaan kutsunapilla.

AOA piti hyvin ongelmallisena sitä, että potilaat, joiden on arvioitu tarvitsevan psykiatrista erikoissairaanhoidoa, ovat lähes puolet vuorokaudesta ilman välitöntä terveydenhuollon henkilökunnan valvontaa ja huolenpitoa. Myöskään mielentilatutkimuksessa olevan tutkittavan mielentilaa ei tutkita ympäri vuorokauden. Kymmenen potilasta joutuu jakamaan sellin toisen potilaan kanssa ja olemaan lukitussa sellissä 11–12 tuntia joka päivä. Potilaiden jääminen pitkäksi ajaksi ilman välitöntä valvontaa voi johtaa AOA:n mukaan myös potilasturvallisuuden vaarantumiseen. Terveystenhuollon henkilökunnan puuttumisella on vaikutus myös potilaiden lääkehoitoon, kun yötä vasten annettavat lääkkeet joudutaan jakamaan klo 19 mennessä. AOA:n mielestä kyse ei ole pelkästään potilasturvallisuudesta vaan myös hyvästä hoidosta. AOA esitti kannanottonaan, että yksikössä tulisi olla jatkuvasti läsnä psykiatriseen hoitoon koulutettu sairaanhoitaja. Kannanotto saatettiin myös Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) ja sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön (STM) tietoon.

AOA totesi, että terveydenhuollon henkilökunnan lisääminen ilta- ja yöaikaan voi edellyttää myös valvontahenkilökunnan läsnäolon lisäämistä osastolla. Valvontahenkilökunnan puuttuminen yöaikaan tuli esille jo vuonna 2019 AOA:n tarkastuksella Psykiatrisen vankisairaalan Turun yksikköön (2570/2019*). Asiaa on ollut tarkoitus käsitellä koko Psykiatrisen vankisairaalan osalta Turun yksikköön tehtävällä jatkokäynnillä. Koronapandemiasta johtuen tämä on viivästynyt.

Tarkastuksen jälkeen Psykiatrista vankisairaala pyydettiin toimittamaan AOA:lle selvitys koko sairaalan jonotilanteesta. Vantaan yksikköön oli kertynyt puuttuneen lääkäriresurssin vuoksi jonoa hoitojaksoille. Tarkastuksella tämän todettiin aiheuttaneen osaston hoitohenkilökunnalle ylimääräistä vastuuta ja työtaakkaa. Uuden lääkärin myötä hoitoon pääsyn jonot saatiin purettua tarkastusta seuraavien kahden kuukauden kuluessa.

Henkilöresurssien lisäksi AOA otti kantaa Vantaan yksikön käytettävissä oleviin tiloihin. AOA:n mielestä osaston tilat eivät edistäneet sellaista henkilökunnan ja potilaiden välistä spontaania vuorovaikutusta, joka ei liity säännöllisesti tapahtuviin vuorovaikutustilanteisiin. AOA yhtyi Psykiatrisen vankisairaalan omavalvontasuunnitelmassa esitettyyn ja totesi, että vankilan sisällä olevat sairaalan tilat eivät täytä nykyaikaisen psykiatrisen sairaalahoidon tarpeita.

Sairaalan osastolla sijaitsi kaksi eristystilaa, joista oli kameravalvontayhteys vankilan keskusvalvomoon. AOA piti ongelmallisena ja epäselvänä sitä, voiko vankila suorittaa kameravalvontaa myös sellaisissa tilanteissa, joissa vanki on eristetty vankiterveydenhuollon päätöksellä. AOA pyysi oikeusministeriötä harkitsemaan, tulisiko vankeuslaissa ja tutkintavankeuslaissa säätää kameravalvonnasta näissä tilanteissa. AOA:n näkemys oli, että asiasta tulisi säännellä laissa, jos vankilan valvontahenkilökunnalle halutaan antaa tähän oikeus.

KUOPION POLIKLINIKAN TARKASTUS

AOA kiinnitti huomiota poliklinikan käytettävissä olevien resurssien riittävyyteen. Kuopion vankila toimii tutkintavankilana, minkä vuoksi suoraan vapaudesta saapuvien vankien määrä on suuri. Tällä oli merkittävä vaikutus poliklinikan toimintaan, erityisesti vangeille tehtävien tulohaastattelujen toteuttamiseen. Euroopan Neuvoston kidutuksen vastainen komitea (CPT) on toistanut Suomeen syyskuussa 2020 tekemänsä käynnin jälkeen pitkäaikaisen suosituksensa tehokkaiisiin toimenpiteisiin ryhtymisestä sen varmistamiseksi, että uusille vangeille tehdään säännönmukaisesti terveystarkastus 24 tunnin kuluessa heidän saapumisestaan. VTH onkin esittänyt lisärahoitusta muun muassa siihen, että arkipäivisin poliklinikoilla olisi mahdollista toteuttaa saapuvien vankien tulohaastattelu 24 tunnin kuluessa vankilaan saapumisesta. Kuopiossa ennakoimattomat vankien saapumiset vaikeuttivat kuitenkin toiminnan suunnittelua ja tulotarkastusten toteutumista vuorokauden sisällä saapumisesta.

Tutkintavankien suuri määrä vaikutti myös siihen, että poliklinikalla ei ollut käytössä lääkkeiden potilasosajakelua. Sellaisen käyttöönotto edellyttää vankien vakiintunutta lääkitystä, mikä ei toteudu vapaudesta saapuvien kohdalla. Vankien lääkkeiden jako ja kaksoistarkastus työllistivät merkittävästi poliklinikkaa ja yhden sairaanhoitajan työpanos kohdistui pelkästään lääkkeiden jakoon.

AOA piti asianmukaisena, että VTH oli pyrkinyt varmistamaan Kuopion poliklinikan toiminnan sairaanhoitajan määräaikaisella viralla. AOA oli kuitenkin huolissaan poliklinikan resurssien riittävyydestä määräaikaisen virkasuhteen päätyttyä.

Poliklinikan tarkastuksen yhteydessä käytiin läpi myös RIKOSSEURAAMUSLAITOKSEN SAKKOVANKI-HANKETTA. Sen tavoitteena on sijoittaa päihdeongelmasta kärsiviä sakon muuntorangaistusta suorittavia ja lyhytaikaisvankeja vankilan sijasta sen ulkopuolella sijaitsevaan päihdelaitokseen. VTH:lla säilyy sijoituksenkin jälkeen vangin hoitovastuu. VTH ja Rise olivat paraikaa laatimassa yhteistä ohjetta menettelytavasta, jotta se olisi sama koko maassa. Vangille tehdään vankilaan tullessa poliklinikalla tulohaastattelu, jossa saadaan käsitys vangin terveydentilasta sekä mahdollisista esteistä kuntoutuslaitokseen sijoittamiselle. Sijoituskelpoisuuden arvioinnin jälkeen vanki voitii siirtää ulkopuoliseen kuntoutuslaitokseen. AOA suhtautui hankkeeseen myönteisesti. Hän korosti kuitenkin sitä, että VTH:lla oli lakisääteinen velvoite huolehtia myös näiden ulkopuolelle sijoitettujen vankien terveyden- ja sairaanhoidosta. Laissa säädettyä vastuuta ei voida poistaa tai siirtää muiden toimijoiden kanssa tehtävien keskinäisin sopimuksin.

VTH:N TOIMINNANOHJAUKSEEN TEHTY TARKASTUS

AOA:lle tuotiin tarkastuksella esille henkilöresursseihin liittyviä haasteita. Koronapandemian aikana poliklinikoiden työmäärä ei ole vähentynyt, vaikka lyhytaikaisten vankeusrangaistusten ja sakon muuntorangaistusten täytäntöönpano oli keskeytettynä merkittävän osan vuosina 2020–2021. Koronapandemian vuoksi oli jouduttu lisäämään hoitohenkilökuntaa kahdella sairaanhoitajalla ja yhdellä lähihoitajalla. Erikoissairaanhoidossa lääkäreiden rekrytointi Psykiatrisen vankisairaalan Vantaan yksikköön ja Hämeenlinnassa sijaitsevaan somaattista hoitoa antavaan Vankisairaalaan oli osoittautunut vaikeaksi. Suun terveydenhuollossa oli jouduttu turvautumaan ostopalveluihin hammaslääkäripalveluissa. Sen sijaan jokaisella poliklinikalla oli tarkastusajankohtana käytettävissä paikan päällä käyvä lääkäri, minkä vuoksi ei ollut tarvetta turvautua etälääkäripalveluihin. Tarkastuksella ei erikseen käyty läpi sitä, miten paljon poliklinikoilla käyvistä lääkäreistä oli virassa toimivia ja miten paljon taas ostopalvelulääkäreitä.

VTH:n yksiköihin tehdyillä tarkastuksilla on käynyt ilmi, että vartijaresurssin mitoitus vaikuttaa merkittävästi VTH:n toimintaan ja toiminnan tehokkuuteen. VTH:n toiminnanohjauksesta kerrottiin, että esimerkiksi suun terveydenhuollossa vartijaresurssin todettiin näkyvän viivästyneinä tai toteutumattomina vastaanottoina, kun vartijat eivät pysty kuljettamaan vankia vastaanotolle. Vastaavanlaisia havaintoja oli myös avoterveydenhuollon lääkärin ja sairaanhoitajien vastaanottojen osalta. AOA ei pitänyt hyväksyttävänä sitä, että vankien lääketieteellisten tarpeiden mukainen terveyden- ja sairaanhoidon toteutuminen on riippuvaista siitä, miten vartijaresurssia on käytettävissä.

AOA piti myönteisenä, että vankien tulohaastattelussa ja terveystarkastuksessa huomioidaan ja kirjataan nykyisin kaikki mahdolliset ulkoiset pahoinpitelyn merkit sekä pään vammat. Myönteistä oli myös se, että VTH on järjestänyt koulutusta itsetuhoisen vangin kuljetuksen järjestämisestä ja -tavasta sekä muistuttanut avohuollon lääkäreitä konsultaatiomahdollisuudesta Psykiatrisen vankisairaalan Turun yksikköön.

KORONAN VAIKUTUS VANKITERVEYDENHUOLLOSSA

Koronatilanne on osaltaan lisännyt VTH:n haasteita vankien terveyden- ja sairaanhoidon osalta, erityisesti karanteeni- ja eristyspäätösten tekemisessä. Käytännössä kaikki vankilaan saapuvat vangit on 1.12.2020 alkaen asetettu 14 päivän karanteeniin epidemiatilanteen vaikeuduttua. Karanteeniin asettamisella on pyritty turvaamaan vankien terveys sekä ehkäisemään epidemian syntymistä laitoksessa. Tätä on pidetty tärkeänä, sillä suuri osa vangeista kuuluu vakavamuotoisen koronavirustaudin riskiryhmiin. VTH on laatinut vangeille kirjallisen ohjeistuksen karanteeniin asettamisesta ja siihen liittyvistä oikeuksista ja velvollisuuksista.

VTH:n toiminnanohjaukseen tehdyllä tarkastuksella saadun tiedon mukaan hallinnollisia karanteeni- tai eristyspäätöksiä oli tehty 23.4.2021 mennessä noin 6 000. Haasteita oli kirjallisen tiedoksiannon antamisessa karanteeniin asettamisesta. Tiedoksianto saattoi viipyä muutamasta päivästä jopa viikkoon. Erytisen haastavaa oli ollut pienillä poliklinikoilla, joissa toimintaa on vain tiettyinä päivinä viikossa ja henkilöstöresurssit on mitoitettu sen mukaisesti. VTH:n puolelta todettiin myös, että koronatilanteen väistyminen tulee aiheuttamaan lisäpaineita poliklinikoilla, kun muun muassa sakon muuntorangaistusta suorittavia vankeja aletaan taas ottaa vankilaan.

AOA korosti, että karanteeniin asetettaessa päätösten tulee olla yksilöllisiä ja niissä tulee huomioida kunkin vangin terveydentila. Hän kiinnitti huomiota siihen, että karanteenipäätökset tulee antaa tiedoksi viipymättä asianosaiselle, jolla on oikeus hakea siihen muutosta valittamalla. AOA piti tärkeänä, että karanteeniin asettamisesta kerrotaan vangeille siten, että he ymmärtävät asian. Erytistä huomiota tulee kiinnittää muita kuin kotimaisia kieliä puhuvien vankien riittävään tiedonsaantiin.

3.5.12

ULKOMAALAISASIA

Suomessa oli vuoden 2021 lopussa toiminnassa 20 aikuisille ja perheille tarkoitettua vastaanottokeskusta. Lisäksi oli seitsemän yksikköä, jotka oli tarkoitettu yksin tulleille alaikäisille. Keskusten lisäksi turvapaikanhakijoita asuu yksityismajoituksessa. Turvapaikanhakija voidaan ulkomaalaislain 121 §:n nojalla ottaa säilöön esimerkiksi henkilöllisyyden selvittämiseksi tai maasta poistamispäätöksen täytäntöönpanon turvaamiseksi. Suomessa toimii kaksi ulkomaalaisten säilöönottoyksikköä. Toinen säilöönottoyksikkö sijaitsee Helsingin Metsälässä (40 paikkaa) ja toinen Konnunsuolla Joutsenon vastaanottokeskuksen yhteydessä (68 paikkaa). Molemmat ovat Maahanmuuttoviraston alaisia yksiköitä.

Oikeusasiamies ei valvo kansallisenä valvontaelimenä ulkomaalaisten palautuslentoja, vaikka siihen olisikin toimivalta. Tämä johtuu siitä, että yhdenvertaisuusvaltuutetulle on annettu erityistehtäväksi toimia maasta poistamisen valvojana. Sen sijaan oikeusasiamiehelle on tehty kanteluja, joissa on arvosteltu turvapaikanhakijoiden palautuslentoihin liittyviä asioita, kuten poliisin menettelyä.

Vastaanottokeskuksiin tehdyt tarkastukset on tehty tähän saakka oikeusasiamiehen mandaatilla. Turvapaikanhakijoihin liittyviä asioita selostetaan tarkemmin jaksossa 5.9.

IHMISKAUPAN UHRIEN AUTTAMISJÄRJESTELMÄ

Vastaanottokeskuksissa ja säilöönottoyksiköissä voi olla henkilöitä, jotka ovat joutuneet ihmiskaupan uhreiksi. Heidän tunnistamisensa on haastavaa. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä toimii Joutsenon vastaanottokeskuksen yhteydessä. Maahanmuuttoviraston tiedotteen mukaan vuonna 2021 auttamisjärjestelmään otettiin uusia asiakkaita 243, mikä oli suurin piirtein saman verran kuin edellisvuonna. Samalla asiakkaiksi tuli uusien asiakkaiden 48 alaikäistä lasta. Uusista asiakkaista 97 oli sellaisia, jotka on arvioitu joutuneen ihmiskaupaan viittaavan hyväksikäytön kohteeksi Suomessa. Yleisimmin Suomessa hyväksikäytettyjen henkilöiden arvioitiin joutuneen pakkotyöhön. Kaikkiaan auttamisjärjestelmän palveluiden piirissä oli vuoden 2021 lopussa 1 132 henkilöä.

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän vuosikatsauksesta ilmenee, että alaikäisten ihmiskaupan uhrien määrä on jo yli kaksinkertaistunut. Vuonna 2021 auttamisjärjestelmän asiakkaiksi otettiin 28 lasta ja nuorta, joista 27 oli joutunut ihmiskaupaan viittaavan hyväksikäytön kohteeksi ulkomailla ja yksi Suomessa. Aiempina vuosina alaikäisiä asiakkaita on otettu auttamisjärjestelmään noin 10–14. Alaikäisiin kohdistuva ihmiskauppa on liittynyt erityisesti pakkotyöhön, seksuaaliseen riistoon ja pakkoavioliittoon. Samaan lapseen on voinut kohdistua useampaa kuin yhtä ihmiskaupan tyyppiä. Vuonna 2021 auttamisjärjestelmän asiakkaiksi otetut alaikäiset olivat yleensä taustaltaan turvapaikanhakijoita.

Kansallinen valvontaelin tutustui JOUTSENON SÄILÖÖNOTTOYKSIKKÖÖN 16.6.2021 tehdyn tarkastuksen yhteydessä myös ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään. Samalla saatiin tietoa sosiaali- ja terveysministeriön asettamasta työryhmästä, jonka tehtävänä on valmistella ehdotus uudeksi laiksi ihmiskaupan uhrien auttamisesta. Työryhmän toimikausi päättyy 31.12.2022.

TARKASTUKSET

Tavoitteena on, että molemmissa säilöönottoyksiköissä käydään säännöllisesti. Koronapandemian vuoksi säilöönottoyksiköihin ei tehty vuonna 2020 lähitarkastuksia. Sen sijaan niiltä pyydettiin maaliskuussa 2021 selvitykset 1.8.2020 jälkeiseltä ajalta erillään säilytettävistä asiakkaista. Lisäksi pyydettiin samalta ajalta selvitystä säilöön otettujen ulkomaalaisten kohtelusta ja säilöönottoyksiköstä annetun lain (säilölaki) 24 §:ssä tarkoitetuista toimenpiteistä.

Näitä ovat muun muassa vierailujen kieltäminen, postin tarkastaminen, puhelimen käytön kieltäminen, erilaiset tarkastukset, kielletyn esineen/aineen pois ottaminen sekä voimakkaitten ja voimankäyttövälineiden käyttö. Molemmilta säilöönottoyksiköiltä pyydettiin myös selvitys siitä, miten säilössä olevien terveydenhuolto oli järjestetty viikonloppuisin ja kuinka monta itsemurhayritystä tai muuhun itsetuhoisuuteen liittyvää tapausta säilöönottoyksikössä oli ollut vuoden 2020 aikana.

JOUTSENON SÄILÖÖNOTTOYKSIKÖSSÄ oli tehty kuusi päätöstä erillään säilyttämisestä. Pisimmillään erillään säilyttäminen oli kestänyt n. 3,5 vuorokautta ja lyhyimmillään vain alle kaksi tuntia. Yhtään erillään säilyttämistä ei ollut käsitelty käräjäoikeudessa, koska jokainen tapauksista oli ehtinyt päättyä ennen ensimmäistä käräjäoikeuden käsittelyä. Yksikössä oli tehty 81 säilölain 24 §:ssä tarkoitettua toimenpidettä. Vuonna 2020 ei ollut yhtään itsemurhaa, itsemurhayritystä tai itsensä vahingoittamistapausta. Kaksi kertaa oli havaittu kuljetuksen aikana ennen yksikköön saapumista säilöön otetun vahingoittaneen itseään. Viikonloppuisin yksikössä on terveydenhoidossa käytössä päivystysmenettely. Jokainen keskuksen neljästä sairaanhoitajasta päivystää vuorollaan viikonloppuisin perjantai-iltapäivästä maanantaiaamuun asti ja on varautunut saapumaan paikalle tarvittaessa kahden tunnin sisällä ilmoituksesta (7392/2020).

HELSINGIN SÄILÖÖNOTTOYKSIKÖSSÄ ei ollut säilytetty asiakkaita erillään. Yksikössä oli tehty 142 säilölain 24 §:ssä tarkoitettua toimenpidettä. Vuoden 2020 aikana ei ollut esiintynyt itsemurhayrityksiä, mutta oli kirjattu yksi muuhun itsetuhoisuuteen luokiteltavissa oleva tapaus. Viikonloppuisin sairaanhoitaja on paikalla lauantaisin, jolloin hän pitää asiakkaille muun muassa akuuttivastaanottoa ilman ajanvarausta ja tekee terveystarkastuksia. Sunnuntaisin kiireelliset ja päivystykselliset apua vaativat vaivat hoidetaan säilöönottoyksikön ulkopuolisessa terveydenhuollon päivystävässä toimipisteessä (7605/2020).

Vuonna 2021 Joutsenon vastaanottokeskuksen säilöönottoyksikköön tehtiin tarkastus kesäkuussa (4149/2021*) ja Helsingin säilöönottoyksikköön marraskuussa (7238/2021*). Molemmat tarkastukset tehtiin paikan päällä. Joutsenon säilöönottoyksikön tarkastuksesta ilmoitettiin kohteelle etukäteen, kun taas Helsingin säilöönottoyksikön tarkastus tehtiin ennalta ilmoittamatta.

KOHTELU JA KALTOINKOHTELUSTA ILMOITTAMINEN

Kummassakaan säilöönottoyksikössä ei ilmennyt säilöön otettujen haastattelujen yhteydessä väitteitä asiakkaiden epäasianmukaisesta kohtelusta. Tarkastuksen aikana tehdyt havainnot asiakkaiden kohtelusta olivat yhdenmukaisia asiakkaiden haastatteluissa saatujen tietojen kanssa. Marraskuussa tehdyn tarkastuksen yhteydessä saadun tiedon mukaan Maahanmuuttovirastossa oli 28.10.2021 alkaen otettu käyttöön niin sanottuun ”whistleblower” -direktiiviin perustuva sisäinen luottamuksellinen ilmoituskanava, vaikka direktiivin kansallinen täytäntöönpano oli vielä kesken. Tämän lisäksi molemmissa yksiköissä on olemassa järjestelmä, jonka kautta asiakkailta on mahdollisuus tehdä kantelu sekä ulkopuoliselle valvontaelimelle että yksikön tai Maahanmuuttoviraston sisällä.

ULKOILUN TOTEUTUMINEN

Joutsenon säilöönottoyksikön tarkastuksella todettiin, että asiakkaiden ulkoilumahdollisuudet olivat riippuvaisia siitä, mihin osaan asiakas oli majoitettu. Pohjoissiipeen majoitetuille oli järjestetty ulkoilua tunnin päivässä. Eteläsiipeen majoitetuilla oli sen sijaan vapaa pääsy katetulle jalkapallopihalle klo 6.00 -19.30 välisenä aikana. Tämän lisäksi heillä oli tiettyinä aikoina pääsy ulkoilupihan yhteydessä olevalle pienemmälle kattamattomalle ulkoilualueelle.

Säilöönottoyksikön järjestyssäännön mukaan säilöön otetuilla on oikeus joka päivä tunnin ulkoiluun. Säilöönottoyksikön huomiota kiinnitettiin tässä yhteydessä siihen, että esimerkiksi Euroopan neuvoston kidutuksen vastainen komitea (CPT) suosittelee omissa standardeissaan (Fact Sheet on Immigration Detention) tuntia pidempää ulkoilumahdollisuutta. Asukkailla tulisi olla periaatteessa rajoittamaton oikeus viettää aikaa ulkotiloissa.

- Joutsenon säilöönottoyksikkö ilmoitti tarkastuksen jälkeen OA:lle, että pohjoissiipeen majoitetuille asiakkaille on kansallisen valvontaelimen tarkastuskäynnillä esitettyjen huomioiden perusteella lisätty toinen ulkoilumahdollisuus (aamuisin klo 9–10) halukkailla.

TERVEYDENHUOLTO

Molemmissa säilöönottoyksiköissä pyritään järjestämään jokaiselle säilöön tulevalle terveystarkastus 24 tunnin kuluessa saapumisesta. Tätä varten on otettu käyttöön uusi, laajempi tulohaastattelulomake. Siinä on erillinen kohta, johon kirjataan mahdolliset tulohaastattelussa havaitut väkivallan merkit. Molemmissa säilöönottoyksiköissä sairaanhoitaja tapaa myös kaikki epäonnistuneen käännytyksen jälkeen säilöön tuodut asiakkaat.

Joutsenon säilöönottoyksikön asiakirjatarkastuksessa todettiin, että lähtökohtaisesti terveydenhuollosta käytiin tapaamassa erillään säilytettävää pian sijoittamisen jälkeen. Asiakirjojen perusteella sai kuitenkin vaikutelman siitä, että jos säilöön otettu oli useamman päivän erillään säilytettävänä, ei terveydenhuollosta aina käyty häntä tapaamassa joka päivä. OA piti tärkeänä, että erillään säilytettävää käydään terveydenhuollosta tapaamassa päivittäin.

- Säilöönottoyksikkö ilmoitti, että terveydenhoitohenkilöstö käy arkisin tapaamassa erillään säilytettäviä henkilöitä päivittäin. Viikonloppuisin ohjaajat käyvät tapaamassa erillään säilytettäviä useamman kerran päivässä ja raportoivat päivystysvuorossa olevalle terveyden- tai sairaanhoitajalle, mikäli erillään säilytettävän tilanteessa vaikuttaa tapahtuneen muutos. Nykyisellä henkilöstörakenteella sellaisen järjestelmän luominen, jossa erillään säilytettävää käytäisiin rutiininomaisesti tapaamassa viikonloppuisinkin ilman erityistä ilmennyttä tarvetta siihen, ei ole mahdollista lakisääteisten tehtävien järjestämisen kärsimättä. Yksikön mukaan kokemus on osoittanut, että päivittäinen erillään säilytettävän tapaaminen terveydenhoitohenkilöstön toimesta tuottaa useimmiten varsin vähän lisäarvoa.

Todettakoon, että CPT vieraili Suomessa syksyllä 2021, jolloin se kävi myös Helsingin säilöönottoyksikössä. CPT suositti terveydenhuollon osalta, että molemmissa säilöönottoyksiköissä otettaisiin käyttöön nopea ja säännönmukainen terveystarkastus kaikille säilöönottoyksikköön saapuville asiakkaille. CPT kannusti pyrkimään siihen, että säilöönottoyksikön asukkailla olisi mahdollisuus päästä sairaanhoitajan vastaanotolle myös sunnuntaisin. CPT viittasi myös poliisivankiloita koskeviin terveydenhuoltoon koskeviin suosituksiinsa. Niissä CPT suositti, että vapautensa menettäneelle tulee taata aito mahdollisuus päästä lääkärin tarkastettavaksi. Lisäksi olisi annettava mahdollisuus päästä omalla kustannuksella halutessaan itse valitsemansa lääkärin tarkastettavaksi.

ERISTYSTILOJEN OLOSUHTEET JA KAMERAVALVONTA

Joutsenon säilöönottoyksikön eristystiloihin oli edellisen tarkastuksen jälkeen hankittu OA:n suosittelemana 30 cm korkeat turvasängyt nukkumista varten, pehmeä kuutio syömistä varten sekä seinään pultattu digitaalinen kello. Tarkastajat pitivät eristystilojen kameravalvonnan toteuttamista yksityisyyden suojan näkökulmasta edelleen ongelmallisena. Tilanteeseen ei ollut tullut muutosta edellisen tarkastuksen jälkeen huolimatta OA:n tarkastuspöytäkirjassa esittämistä suosituksista (5145/2018*).

OA kiinnitti edelleen yksikön huomiota saniteettitilojen yksityisyyden suojaan.

- Säilöönottoyksikön selvityksessä korostettiin muun muassa sitä, että saniteettitilojen kameravalvonta on lainmukainen. Säilöönottoyksikön rakenteelliset ratkaisut eivät mahdollista mallia, jossa aiemmin esitetyt turvallisuuskysymykset (kuten ilkkivaltaisesti aiheutetun vesivahingon vaara) voitaisiin ratkaista rakenteellisin uudistuksin. OA:n mielipide otettiin kuitenkin huomioon ja säilöönottoyksikkö ilmoitti löytäneensä asiaan parannuksen. Käytössä olevaan kameravalvontaohjelmistoon oli julkaistu uusi ohjelmistoversio, joka mahdollistaa liikkuvien kohteiden pikselöinnin eli sumentamisen teknisesti. Tästä tullaan tiedottamaan erilleen sijoitettaville asiakkaille. Talousarvioon oli varattu rahaa uudistuksen toteuttamiseen.

KORONAPANDEMIAN VAIKUTUS SÄILÖÖNOTTOYKSIKÖIDEN TOIMINTAAN JA OLOSUHTEISIIN

Molemmissa säilöönottoyksiköissä oli koronapandemian aikana rajoitettu säilöön otettavien määrää. Helsingin säilöönottoyksikön paikkamäärä oli 20. Vähimmillään yksikössä oli ollut pandemian aikana vain 3 asiakasta ja enimmillään 25 asiakasta. Joutsenon säilöönottoyksikössä pandemian aikana oli ollut 15–20 asiakasta.

Helsingin säilöönottoyksikön asiakkailla ei ollut todettu tarkastusajankohtaan mennessä koronavirustartuntoja. Säilöönottoyksikössä oli oma osasto uusille maahan tulleille ja säilöön otetuille asiakkaille, jossa he asuivat 10 päivää muista erillään. Erillään asumisen aikana heille järjestettiin mahdollisuus ulkoiluun, tupakointiin ja kuntosalilla käyntiin. Säilöönottoyksikössä ei ole ollut mahdollista saada koronarokotusta, mutta jos asiakas halusi, niin hänellä oli mahdollisuus saada rokotus julkisen terveydenhuollon kautta.

Koko koronapandemian aikana Joutsenon säilöönottoyksikössä oli ollut tarkastusajankohtaan mennessä vain yksi positiivinen koronatestitulokset. Yksikössä oli kaksi karanteeniosastoa. Tarkastuspäivänä kolme asiakasta oli sijoitettu karanteenin kaltaisiin olosuhteisiin omalle osastolleen.

Yksiköissä noudatettiin Maahanmuuttoviraston pandemiaan liittyviä ohjeistuksia. Alkuvaiheessa, ennen ohjeistusta, uudet säilöön otetut olivat 14 päivää vapaaehtoisessa karanteenissa omissa huoneissaan. Maahanmuuttoviraston ohjeiden jälkeen noudatettiin käytäntöä, jonka mukaan jokainen säilöönottoyksikköön tuleva asetetaan karanteeniin omiin huoneisiinsa. Suomesta tulleet asetettiin karanteeniin 10 päiväksi ja ulkomailta tulleet 14 päiväksi. Karanteenin aikana on oikeus päivittäiseen ulkoiluun. Uusille säilöön otetuille ei järjestetä koronatestiä, jos henkilö on oireeton. Karanteenissa oleville tehdään terveydenhuollon alkutarkastus työturvallisuussyistä vasta karanteenin päättymisen jälkeen. Karanteenissa oleva on kuitenkin saanut apua akuutteihin terveysongelmiin myös karanteenin aikana.

Joutsenon säilöönottoyksikössä ei ole sallittu ulkopuolisia vierailuja koronapandemian aikana. Tämä on perustunut säilölakiin ja Maahanmuuttoviraston ohjeistukseen. Vierailu on sallittu ainoastaan jostain inhimillisestä syystä.

Ulkopuoliset vierailut säilöönottoyksikköön aloitettiin jälleen vuoden 2021 kesäkuun alussa. Asiakkailla on oikeus käyttää omaa puhelinta. Myös aktiviteetit ovat olleet koronapandemian aikana keskeytettyinä.

Koronapandemian vaikutuksista ulkomaalaisasioihin kerrotaan enemmän vuosikertomuksen jaksossa 4.2.6.

3.5.13 SOSIAALIHUOLLON LASTEN JA NUORTEN YKSIKÖT

Ennen koronapandemiaa tehdyt tarkastuskäynnit lastensuojelulaitoksiin olivat hyvin vaikuttavaa toimintaa. Tarkastushavainnot johtivat muun muassa lastensuojelulain kiireelliseen uudistamiseen. Jatkossa esimerkiksi rajoitustoimenpiteiden käyttöä tulee suunnitelmallisesti välttää.

Lastensuojelulaitoksessa tulee jatkossa olla yleinen hyvää kohtelua koskeva suunnitelma, joka on osana omavalvontasuunnitelmaa. Sen laatimisessa ja tarkistamisessa on kuultava laitokseen sijoitettuja lapsia ja heille on annettava mahdollisuus osallistua suunnitelman tekemiseen. Rajoitustoimenpiteitä on käytävä lapsen kanssa läpi erityisessä jälkiselvittelyssä. Laitoksen laatimassa lasta koskevassa hoito- ja kasvatussuunnitelmassa on arvioitava yhdessä sosiaalityöntekijän ja lapsen kanssa etukäteen, miten rajoitustoimenpiteitä voitaisiin välttää. Muutokset tulivat voimaan 1.1.2020.

Oikeusasiamiehen tarkastusten jälkeen useat lastensuojelulaitokset ovat muuttaneet käytäntöjään ja sääntöjään tarkastuspöytäkirjoissa edellytetyllä tavalla. Tarkastushavainnot ovat myös saaneet paljon huomiota julkisuudessa, ja laitoksiin sijoitettujen lasten tietoisuus oikeuksistaan on lisääntynyt. Lasten mahdollisuuksia kannella sijaishuollon epäkohdista oikeusasiamiehelle on helpotettu niin, että lapsille on tarjottu mahdollisuus olla myös suullisesti yhteydessä oikeusasiamiehen kansliaan asian saamiseksi vireille.

Lastensuojelulaitoksiin tehdyt tarkastukset, kantelumenettelyn helpottaminen ja jäljempänä selostettava tiedottamistyö on näkynyt selvänä lasten tekemien kanteluiden määrän kasvuna. Lapset kirjoittivat tai olivat puhelimitse yhteydessä oikeusasiamiehen kansliaan ja arvostelivat kohteluaan sijaishuoltopaikassa, lastensuojelulaitosten kasvatuskäytäntöjä, käytettyjä rajoitustoimenpiteitä, oman sosiaalityöntekijänsä passivisuutta sekä sijaishuoltoa koskevan päätöksenteon puutteita.

Sijaishuollossa olevia lapsia koskeviin kanteluihin annettuja ratkaisuja on selostettu lapsen oikeuksia koskevassa osiossa (kohta 5.12.3).

Yhä enemmän on myös kiinnitetty huomiota siihen, miten lastensuojelulaitosten valvonnasta vastuussa olevat viranomaiset ovat onnistuneet tehtävässään. Toiminta ei ole ollut läheskään aina riittävää. Kansallisen valvontaelimen tarkastuskäyntien johdosta myös lainsäädäntöä on muutettu 1.1.2020 lukien siten, että aluehallintoviraston on oman tarkastuksensa yhteydessä varattava sijoitetuille lapsille mahdollisuus henkilökohtaiseen keskusteluun.

CPT:N KÄYNNIT KAHTEN VALTION KOULUKOTIIN

Euroopan neuvoston kidutuksen vastainen komitea (CPT) kävi Suomessa syyskuussa 2021. CPT vieraili tällöin Suomessa ensimmäistä kertaa myös kahdessa valtion koulukodissa. Oikeusasiamiehen kansliasta oli tehty helmikuussa 2020 kolme päivää kestänyt tarkastuskäynti toiseen CPT:n vieraillemista koulukodeista.

CPT:n laatimasta raportista ilmenee, että oikeusasiamiehen kanslian tarkastamassa koulukodissa oli joissakin asioissa ryhdytty AOA:n edellyttämiin toimenpiteisiin. Tästä esimerkkinä velvollisuus laatia jokaiselle lapselle hoito- ja kasvatussuunnitelma. CPT:n havaintojen mukaan koulukodissa oli laadittu jokaiselle nuorelle yksilölliset suunnitelmat ja niitä oli säännöllisesti päivitetty. CPT:n raportissa oli myös erikseen mainittu, että koulukodissa oli otettu vain kaksi viikkoa ennen komitean vierailua käyttöön nuorten vapaampi liikkuminen.

Tätä ennen laitoksessa oli ollut liikkumisen suhteen tiukempi käytäntö, jota AOA oli kesäkuussa 2020 valmistuneessa pöytäkirjassaan pitänyt lakiin perustumattomana. Toisaalta CPT:n raportissa todettiin, että sellaisilla nuorilla, jotka oli sijoitettu erityisen huolenpidon yksikköön, oli koko ajan liikkumisvapauden rajoitus päällä. CPT:n saaman tiedon mukaan nämä lapset saivat toisinaan käydä ulkona vain noin puoli tuntia päivässä. CPT totesi, että nuorille tulisi tarjota päivittäin vähintään kaksi tuntia ulkoilua. Komitea suositti, että koulukodin johto ryhtyisi toimenpiteisiin sen varmistamiseksi, että tämä toteutuu käytännössä.

LASTEN TIETOISUUDEN LISÄÄMINEN KORONAPANDEMIA AIKANA

Oikeusasiamiehen kansliassa on pidättäytytty kaikilla hallinnonaloilla paikan päällä tehtävistä tarkastuksista koronapandemian aikana, koska tarkastusten terveysturvallisuutta ei ole voitu taata riittävästi. Lastensuojeluyksiköihin tehtävien tarkastusten yhtenä tärkeänä osana ovat olleet sijoitettujen lasten kanssa käytävät keskustelut kahden kesken. Tätä ei ole mahdollista korvata etäyhteyden kautta tapahtuvilla kuulemisilla tai asiakirjojen tarkastamisella. Tämän vuoksi kertomusvuonna ei tehty myöskään etätarkastuksia lastensuojeluyksiköihin.

Tarkastusten sijaan oikeusasiamiehen kansliassa otettiin käyttöön uusia tiedottamistapoja, joiden tavoitteena on ollut lisätä lasten tietoisuutta omista lakiin perustuvista oikeuksistaan sijaishuollossa. Lasten aloitteesta järjestettiin yhdessä koulukodissa etäyhteydellä kesällä ja syksyllä kaksi keskustelutilaisuutta. Niihin osallistui koulukotiin sijoitettuja lapsia, laitoksen henkilökuntaa sekä lasten sosiaalityöntekijöitä. Oikeusasiamiehen kanslian edustajat vastasivat lasten oikeusasiamiehelle esittämiin kysymyksiin, jotka koskivat lapsen oikeuksia ja oikeusturvaa sijaishuollossa. Ensimmäiseen tilaisuuteen osallistui myös AOA. Oikeusasiamiehen kanslian edustaja on lisäksi osallistunut neljään virtuaalichat-tilaisuuteen. Kolmen tilaisuuden järjestäjinä toimi sosiaalisessa mediassa vaikuttavia sosiaalityöntekijöitä ja jokaisessa niissä oli yli 3 000 kävijää. Lisäksi SOS-Lapsikylän vaikuttajanuoret järjestivät chat-tilaisuuden, jossa oli yli tuhat kävijää. Kaikissa näissä tilaisuuksissa vastattiin lasten ja nuorten kysymyksiin sekä kerrottiin heille kuuluvista oikeussuojakeinoista. Samalla esiteltiin oikeusasiamiehen toimintaa ja ratkaisukäytäntöä.

Oikeusasiamiehellä on lapsille tarkoitetut verkkosivut, joiden sisällön uudistaminen aloitettiin kertomusvuonna. Uudistustyöhön on otettu mukaan lapsia ja nuoria sekä lastensuojelun kokemusasiantuntijoita.

Koronapandemian vaikutuksista lapsen perusoikeuksien rajoittamiseen lastensuojeluyksiköissä selostetaan vuosikertomuksen jaksossa 4.2.7.

3.5.14 SOSIAALIHUOLLON VANHUSTEN YKSIKÖT

Vanhusten yksiköihin tehtävät kansallisen valvontaelimen tarkastuskäynnit kohdistetaan ensisijaisesti muistisairaille henkilöille ympärivuorokautista hoitoa tarjoaviin suljettuihin yksiköihin ja psykiatrisiin yksiköihin. Näistä yksiköistä tehdään vain vähän kanteluja, minkä vuoksi tarkastusten merkitys korostuu. Koronapandemian aikana vanhusten asumispalveluyksiköissä korostunut tavoite elämän suojelemiseen on nostanut esiin kysymyksiä muiden perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta. AOA:n kannanotot, jotka ovat koskeneet muistisairaiden vanhusten kohtelua hoito- ja hoivayksiköissä sekä omaisten ja läheisten vierailukieltoja ovat ohjanneet voimakkaasti yksiköiden toimintaa ja niitä on käsitelty paljon julkisuudessa.

Vanhusten yksiköihin tehtävillä tarkastuksilla kiinnitetään erityistä huomiota rajoitustoimenpiteiden käyttöön. Perustuslain mukaan rajoitustoimenpiteiden tulee perustua lakiin. AOA on korostanut tarvetta lainsäädännön uudistamiseen. AOA on myös korostanut, että rajoittaminen ei ole sallittua, jos tavoite on muilla keinoin saavutettavissa.

Tässä jaksossa käsitellään ainoastaan kansallisen valvontaelimen tarkastustoimintaa. Oikeusasiamiehen mandaatilla tehtäviä tarkastuksia vanhusten sosiaalihuollon yksiköihin ja vanhusten terveydenhoitoon on esitelty vanhusten oikeuksia koskevassa vuosikertomuksen jaksossa 5.13. Koronapandemian aikaisesta vanhustenhuoltoon kohdistuvasta valvonnasta kerrotaan tarkemmin vuosikertomuksen jaksossa 4.2.10.

HENKILÖSTÖN VÄHIMMÄSMITOITUS VOIMAAN

Vuoden 2021 alusta tuli voimaan vanhuspalvelulain muutos, joka koski henkilöstön vähimmäismitoitusta. Muutos koskee sekä julkisia että yksityisiä palveluja. Mitoitus nousee asteittain. Tehostetun palveluasumisen ja pitkäaikaisen laitoshoidon toimintayksiköissä henkilöstömitoituksen on oltava vähintään 0,7 työntekijää asiakasta kohti 1.4.2023 mennessä. Mitoituksen on oltava korkeampi, jos asiakkaiden toimintakyky ja palvelutarve sekä palvelujen laadun varmistaminen sitä edellyttävät.

TARKASTUKSET

Kertomusvuonna vanhustenhuollon ympärivuorokautisiin yksiköihin tehtiin yksi tarkastus kansallisen valvontaelimen mandaatilla. Tarkastuksen taustalla oli laillisuusvalvonnan yhteydessä saatu tieto, jonka mukaan tietyissä yksiköissä olisi koronaepidemian aikana ollut käytössä menettely, joka muistutti eristämistä. Siinä uusi asukas, sairaalasta kotiutuva asukas taikka asukas, joka käy kaupassa tai ulkoilee omaisen kanssa ilman maskia, voidaan määrätä niin sanottuun huonehoitoon. ”Huonehoito” tarkoittaa, että asukas pidetään 10–14 vuorokautta omassa huoneessa, jonne hän saa tarvitsemansa palvelut. Tiedossa ei ollut, millä tavoin on varmistettu, että 1) asukas pääsee halutessaan huoneesta pois, 2) hänellä on riittävä valvonta, 3) hänen toimintakykynsä ylläpidetään ja että 4) hänen oikeuttaan vuorovaikutukseen muiden ihmisten kanssa ylläpidetään.

Asian tutkimiseksi AOA päätti ottaa omana aloitteena tutkittavaksi ns. huonehoidon toteuttamisen vanhustenhuollon toimintayksiköissä koko Keski-Uudenmaan sote-kuntayhtymän (Keu-sote) alueella (3360/2021*). Osana tätä tutkintaa tehtiin tarkastus KESKI-UUDENMAAN SOTE-KUNTAYHTYMÄN JAMPANKAAREN PALVELUPIIHAN TEHOSTETUN PALVELUASUMISEN YKSIKÖIHIN 21.6.2021 (4060/2021*). Tarkastus tehtiin käyttäen suojattua etäyhteyttä ja pyytämällä tarkastuskohteesta asiakirjoja. Lisäksi 15 asukkaan omaiselle lähetettiin yhteydenottopyyntö. Yhteensä viisi omaista otti yhteyttä tarkastajiin.

APULAIISOIKEUSASIAMIEHEN KANNANOTOT NS. HUONEHOIDON KÄYTÖSTÄ VANHUSTENHUOLLOSSA

Jampankaaren palvelupihan tehostetun palveluasumisen yksiköissä oli pyritty välttämään koronavirustartunnan leviämistä siten, että uusi asukas oli asetettu kahden viikon tai päivitetyn ohjeen mukaan kymmenen päivän karanteeniin, joka on sittemmin nimetty huonehoidoksi. AOA totesi, että Jampankaareissa on toimittu virheellisesti ja lainvastaisesti. Käytössä ollut menettely on saattanut olla tehokas taudin leviämisen ehkäisemiseksi, mutta se ei ole perustunut voimassa olevaan lainsäädäntöön.

AOA:n mukaan ratkaiseva merkitys on sillä, miten kahden viikon erillään olo toteutetaan. Varotoimet voidaan toteuttaa ennen yksikköön siirtymistä esimerkiksi siten, että muistisairas henkilö on voinut asua kotonaan ja liikkua sekä sisätiloissa että ulkona omaisten kanssa ilman, että hänen liikkumistaan rajoitetaan.

Tällöin kyseessä ei ole AOA:n mukaan henkilön perusoikeuksien rajoittaminen. Jos varotoimet sen sijaan toteutetaan siten, että henkilö siirretään uuteen palveluasumisyksikköön ja hänen edellytetään pysyvän vain omassa huoneessaan, menettely vastaa AOA:n mielestä eristämistä. Tällaisen rajoitustoimen käyttö tartuntatautiin perustuen on sallittu vain tartuntatautilaissa tarkasti määritellyissä tilanteissa ja laissa säädettyä päätöksentekomenettelyä käyttäen. Hoivakodin henkilökunnalla ei ole oikeutta tehdä tartuntatautilain mukaisia päätöksiä.

Tarkastushavaintojen perusteella lainvastaiseen ja virheelliseen menettelyyn on johtanut myös se, ettei johdolla ole ollut tietoa siitä, miten hoitohenkilökunnalla on ollut käytännössä mahdollisuus toteuttaa annettuja ohjeita. AOA totesi, että henkilökunta oli menetellyt oikein, kun se ei estänyt muistisairaahan henkilön liikkumista silloin kun hän on itse päässyt huoneestaan ulos. Menettely on ollut virheellistä, kun asukkaalle ei ole annettu tarvittavaa apua terveysturvalliseen liikkumiseen tai liikkumista ei ole sallittu. AOA korosti, että johto on vastuussa siitä, että henkilökuntaa on riittävästi, jotta se voisi suoriutua tehtävistään. Johto vastaa myös siitä, että ohjeet ovat lainmukaiset ja ettei niitä voi käytännön työssä tulkita virheellisesti siten, että lakia rikotaan.

AOA edellytti, että yksikössä huolehditaan siitä, että johdon ja työntekijöiden lainsäädännön tuntemusta lisätään. AOA piti myönteisenä sitä, että hoivayksikössä on sitemmin huolehdittu siitä, että työntekijöillä on tieto velvoitteesta tehdä ilmoitus havaitsemistaan epäkohdista sosiaalihuoltolain 48 §:n mukaisesti. AOA suositteli myös, että henkilökunnalla on mahdollisuus antaa palautetta työhön liittyvistä epäkohdista nimettömästi.

VIRANOMAISILLE TEHDYT ESITYKSET

AOA on ratkaisuisaan (3115/2020* ja 4180/2020*) esittänyt sosiaali- ja terveysministeriölle, että se ryhtyisi viipymättä valmistelemaan iäkkäiden henkilöiden oikeuksia koskevaa lainsäädäntöä. AOA on pitänyt välttämättömänä, että iäkkäisiin henkilöihin kohdistettavista rajoituksista ja rajoittamisen edellytyksistä sekä rajoittamisesta noudatettavista menettelyistä säännellään laissa. Jo ennen lainsäädännön valmistumista AOA on pitänyt tarpeellisena, että Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto (Valvira) ja Terveys- ja hyvinvoinnin laitos (THL) ohjeistavat valtakunnallisesti niistä keinoista, joiden avulla iäkkäiden henkilöiden perusoikeuksien rajoittamista voidaan välttää. Ohjeistuksen avulla olisi myös mahdollista käydä läpi yleisten rajoitusperiaatteiden soveltamista käytännön tilanteissa.

AOA on myös mielenterveyslain täydentämistä koskevassa esityksessään (164/2021*) todennut, että kaikkein kiireellisintä olisi saattaa voimaan lainsäädäntöä niillä sektoreilla, joista se puuttuu kokonaan. Näitä ovat asiakkaan perusoikeuksien rajoittaminen somaattisessa terveydenhuollossa ja vanhustenhuollossa.

3.5.15 VAMMAISTEN HENKILÖIDEN YKSİKÖT

Vammaisten henkilöiden laitoshoidon ja asumispalveluyksiköiden tarkastuksilla kiinnitetään erityisesti huomiota rajoitustoimenpiteiden käyttöön sekä niihin liittyvään päätöksentekoon ja kirjaamiseen. Tarkastuksilla käydään myös läpi sitä, miten vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeus ja yksityisyys otetaan huomioon sekä onko yksikkö riittävästi resursoitu. Koronapandemian aikana on myös haluttu selvittää, miten pandemia on vaikuttanut yksikön toimintaan ja asiakkaiden olosuhteisiin.

YK:n vammaissopimuksen ratifioinnin myötä (10.6.2016) eduskunnan oikeusasiamiehestä tuli osa yleissopimuksen 33 artiklan 2 kohdan mukaista rakennetta, jonka tehtävänä on edistää, suojella ja seurata vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista.

Tätä oikeusasiamiehen erityistehtävää käsitellään yksityiskohtaisemmin jaksossa 3.4 (Vammaisten henkilöiden oikeudet). Lisäksi koronapandemian aikaisesta vammaisten henkilöiden oikeuksiin kohdistuvasta valvonnasta kerrotaan vuosikertomuksen jaksossa 4.2.11.

Koronapandemian aikana vammaisten henkilöiden asumisyksiköihin ei ole tehty lähitarkastuksia. Vammaisilla henkilöillä on kohonnut riski sairastua vakavasti koronavirustartunnan seurauksena. Tästä johtuen kansallinen valvontaelin on pidättäytynyt tekemästä lähitarkastuksia vammaisten henkilöiden yksiköihin. Pandemian aikana tarkastukset on tehty etänä pääasiassa asiakirjatarkastuksina. Tämän lisäksi koronapandemian aikana on tehty tarkastusten yhteydessä aiempaa enemmän asiakkaiden sekä heidän laillisten edustajien ja omaisten kuulemisia puhelimitse. Asiakirjatarkastuksista saatu kokemus on osoittanut, että joskus asioiden selvittäminen on tarkoituksenmukaisempaa paikan päällä tehtävällä tarkastuksella. Tällaisessa tapauksessa on pidetty tärkeänä, että yksikköön tehdään lähitarkastus epidemian väistyttyä (4128/2021* Rekolan ryhmäkoti).

TARKASTUKSET

Kertomusvuonna tehtiin tarkastukset kahteen kehitysvammaisten henkilöiden asumispalveluyksikköön ja hengityshalvauksyksikköön, joka on terveydenhuollon yksikkö. Kaikki kolme tarkastusta toteutettiin asiakirjatarkastuksina. Tarkastuskohteet olivat:

- Keski-Pohjanmaan sosiaali- ja terveystalokuntayhtymän Soiten kehitysvammaisten ja vaikeavammaisten henkilöiden asumisyksiköt (erityisesti Kokkolassa sijaitseva Maria-Katariina talo) 16.6.–7.4.2022 (3995/2021)
- Purohovin kehitysvammaisten asumispalveluyksikkö, Vaasan kaupunki 16.6.–17.12.2021 (3996/2021*)
- HUS Sydän- ja keuhkosairauksien hengityshalvauksyksikkö, Rekolan ryhmäkoti 16.6.–13.12.2021 (4128/2021*)

Lisäksi saatettiin loppuun kuusi vuonna 2020 aloitettua asiakirjatarkastusta seuraaviin tarkastuskohteisiin. Nämä tarkastukset toteutettiin asiakirjatarkastuksina ja joihinkin tarkastuksiin sisältyi myös kuulemistilaisuus asiakkaille ja heidän omaisilleen. Tarkastuskohteet olivat:

- Rinnekoti, Helsingin Diakonissalaitoksen säätiö 1.6.2020–11.6.2021 (3649/2020*)
- Vaalijalan kuntayhtymä, Savon erityishuoltopiiri 1.6.2020–16.6.2021 (3650/2020*)
- Antinkartanon kuntoutuskeskus, Satakunnan sairaanhoitopiirin kuntayhtymä 1.6.2020–11.6.2021 (3651/2020*)
- Kehitysvammaisten asumisyksikkö Pajukoti, Lopen kunta 1.6.2020–15.6.2021 (3652/2020*)
- Pietarsaaren kaupungin kehitysvammaisten henkilöiden laitos- ja asumispalvelut 22.6.2020–27.9.2021 (3653/2020*, ratkaisu verkossa vain ruotsiksi)
- Lahden Validia-talo, Validia Oy:n asumispalvelut 1.6.2020–15.6.2021 (3654/2020*)

RAJOITUSTOIMENPITEET

Mikäli vammaisen henkilön henkilökohtaiseen vapauteen tai itsemääräämisoikeuteen joudutaan kohdistamaan rajoituksia, on aina varmistettava siitä, ettei muita vähemmän rajoittavia keinoja ole käytettävissä. Rajoittaa ei saa enempää eikä pidempää aikaa kuin on välttämätöntä. Oikeusasiamies on myös pitänyt tärkeänä, että rajoitustoimenpiteiden käyttöä seurataan.

Tarkastetuissa yksiköissä oli asiakkaisiin kohdistettu rajoitustoimenpiteiden mukaan erilaisia kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain (kehitysvammalaki) mukaisia rajoitustoimenpiteitä:

- lyhytaikainen erillään pitäminen (3649/2020* Rinnekoti / Majakkayksikkö, 3650/2020* Vaalijala / Maininki ja Kaisla)

- turvahuoneen käyttäminen (3650/2020* Vaalijala / Satama)
- poistumisen estäminen (3650/2020* Vaalijala / Kaisla)
- kiinnittäminen (3649/2020* Rinnekoti / Majakkayksikkö, 3650/2020* Vaalijala / Kaisla)
- välttämättömän terveydenhuollon antaminen vastustuksetta riippumatta (3650/2020* Vaalijala / Kaisla, 3652/2020* Pajukoti, 3996/2021* Purohovi)
- rajoittavien välineiden ja asusteiden käyttö päivittäisissä toiminnoissa (3650/2020* Vaalijala / Kaisla, 3653/2020* Pietarsaari, 3995/2021 Soite, Kokkola/ Maria-Katariina)
- rajoittavien välineiden tai asusteiden toistuva käyttö vakavissa vaaratilanteissa (3650/2020* Vaalijala / Kaisla, 3995/2021 Soite, Kokkola/ Maria-Katariina)
- valvottu liikkuminen (3649/2020* Rinnekoti / Majakkayksikkö, 3650/2020* Vaalijala / Kaisla, 3653/2020* Pietarsaari, 3995/2021 Soite, Kokkola/ Maria-Katariina)
- aineiden ja esineiden haltuunotto (3649/2020* Rinnekoti / Majakkayksikkö, 3650/2020* Vaalijala / Kaisla, 3653/2020* Pietarsaari, 3996/2021* Purohovi, 3995/2021 Soite, Kokkola/ Maria-Katariina)
- asiakkaiden sängynlaidan nostaminen yön ajaksi (3996/2021* Purohovi)

Joskus asiakkaan kanssa on voitu sopia sängynlaitojen ylös nostamisesta. OA on ottanut kantaa suostumuksen merkitykseen kehitysvammaisten erityishuollossa. Hän on todennut, että tilanteessa, jossa asiakas kykenee ymmärtämään asian merkityksen, hän voi antaa pätevän suostumuksensa rajoittavan välineen (kuten sängynlaidan) tai asusteen käyttöön taikka omaisuuden haltuunottoon. Kysymyksessä ei ole tällöin rajoitustoimenpide. Jos asiakas ei kuitenkaan kykene tekemään hoitoaan ja huolenpitoaan koskevia ratkaisuja eikä ymmärtämään käyttäytymisensä seurauksia, hän ei voi oikeudellisesti pätevällä tavalla antaa suostumustaan rajoitteiden käyttöön. Tällöin kyseessä on rajoitustoimenpide ja asiakkaalle on aina tehtävä kehitysvammalain mukainen ratkaisu. Jos käyttö on säännönmukaista ja pitkäkestoista, tulee tehdä kirjallinen päätös (3653/2020* Pietarsaari).

Kehitysvammalakiin tuli vuonna 2016 yksityiskohtaiset säännökset rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksistä ja menettelytavoista rajoitustoimenpiteitä käytettäessä. Tästä huolimatta tarkastuksilla joudutaan kiinnittämään yksiköiden huomiota siihen, että niiden menettely ei vielääkään täytä kaikkia lain vaatimuksia. **OA on esittänyt muun muassa seuraavia rajoitustoimenpiteisiin liittyviä kannanottoja** tarkastetuille yksiköille:

- Rajoitustoimenpidepäätöksissä tulee kuvata rajoitustoimenpiteen käytön yleisten edellytysten toteutumisen lisäksi se, miten rajoitustoimenpiteen erityiset edellytykset toteutuvat päätöksen kohteena olevan asiakkaan kohdalla. Ainoastaan yleisten edellytysten täyttyminen ei oikeuta käyttämään rajoitustoimenpiteitä. Esimerkiksi aineiden ja esineiden haltuunotto edellyttää, että päätöksessä ilmenee, miten haltuun otettu aine tai esine ominaisuuksiensa puolesta vaarantaa vakavasti asiakkaan terveyttä tai turvallisuutta taikka merkittävästi vahingoittaa omaisuutta (3995/2021 Soite, Kokkola/ Maria-Katariina).
- Kaupungin sosiaali- ja terveystoimella ei ole ollut ennen kevättä 2021 valmiuksia tehdä päätöksiä rajoitustoimenpiteistä. Kehitysvammalain edellyttämän niin sanotun asiantuntijatiimin osalta menettely ei vielääkään täyttänyt lain vaatimuksia (3996/2021* Purohovi).
- Rajoitustoimenpiteistä on tehtävä huolelliset, lain edellyttämät kirjaukset (3650/2020* Vaalijala / Kaisla, 3996/2021* Purohovi).
- Joidenkin rajoitustoimenpiteiden käyttö edellyttää määrittelyä siitä, kuinka pitkän ajan rajoittavaa välinettä tai asustetta voidaan kerrallaan enintään käyttää. Samalla on korostettu, että päätöksestä tulee ilmetä, miksi muut keinot eivät ole soveltuneet ja olleet riittäviä (3995/2021 Soite, Kokkola/ Maria-Katariina).
- Kehitysvammalain mukaisesta rajoitustoimenpiteestä tehtävään päätökseen tulee liittää lainmukainen muutoksenhakuohjaus (3996/2021* Purohovi).

OA on myös kiinnittänyt huomiota siihen, että yhdelle henkilölle tehty rajoitustoimenpidepäätös ei saa rajoittaa muiden asiakkaiden oikeuksia, kuten liikkumisvapautta. Tästä esimerkkinä tilanne, jossa yksikön omavalvontasuunnitelmassa todetaan, että keittiön jääkaapissa on aina ruokaa, josta voi saada syötävää. Asiakirjoista kuitenkin ilmeni, että yhden asiakkaan vuoksi keittiön ovi oli lukittu (3995/2021 Soite, Kokkola/ Maria-Katariina).

Kehitysvammalaki edellyttää, että jokaista rajoitustoimea seuraa jälkiselvittely, joka tulee kirjata. Tarkastushavaintojen perusteella jälkiselvittelyä ja sen kirjaamista ei ole aina toteutettu yksikössä asianmukaisesti (3996/2021* Purohovi).

ASiantuntijatiimin rooli

Yhtenä edellytyksenä rajoitustoimenpiteiden käytölle on, että tehostetun palveluasumisen yksiköllä ja laitoksella on käytettävissään riittävä lääketieteen, psykologian ja sosiaalityön asiantuntemus vaativan hoidon ja huolenpidon toteuttamista ja seuranta varten. Oikeusasiamiehen ratkaisukäytännössä on katsottu, että kehitysvammaisissa ei sinänsä edellytetä asiantuntijoiden jatkuvaa läsnäoloa toimintayksikössä, mutta asiantuntijaryhmän tulee lain tavoitteiden saavuttamiseksi seurata ja arvioida suunnitelmallisesti ja säännöllisesti rajoitustoimenpiteiden käyttöä ja vaihtoehtoisia keinoja toimintayksikössä.

OA on todennut myös, että niin sanotun asiantuntijatiimin jäsen ei voi toimia rajoitustoimenpidepäätöksen tekijänä. Tämä johtuu siitä, että sama henkilö ei voi sekä tiimin jäsenenä arvioida rajoitustoimenpiteiden tarvetta että tehdä sen tarpeesta päätöstä. Asiantuntijatiimin hankkimisesta vastaa yksikkö (3649/2020* Rinnekoti).

Turvallisuus

OA kiinnitti yksikön huomiota asiakkaiden lääketurvallisuuden varmistamiseen ja siihen, että asiakkaiden lääkehoidossa on noudatettava erityistä huolellisuutta. Asiakirjojen valossa lääkepoikkeamat näyttivät johtuvan monissa tapauksissa henkilökunnan huolimattomuudesta (3650/2020* Vaalijala / Kaisla, 3651/2020* Satakunnan erityishuoltopiiri / Antinkartanon kuntoutuskeskus, 3654/2020* Validia).

Potilas- ja työturvallisuutta vaarantavista tilanteista ja haittatapahtumista tehdyistä ilmoituksista (HaiPro) kävi ilmi, että yksikössä esiintyi paljon väkivaltatilanteita, joissa asiakkaat saattavat kohdistaa väkivaltaa itseensä, toisiin asiakkaisiin tai henkilökuntaan. Yksikön henkilökunnan kirjaamien ilmoitusten perusteella syntyi kuva, että yksikössä oli koko ajan käsillä väkivallan uhka. OA piti tilannetta huolestuttavana (3650/2020* Vaalijala / Kaisla). Toista yksikköä koskevassa pöytäkirjassa OA piti tärkeänä, että väkivallan uhkaa pyritään jatkuvasti vähentämään ja kaikki väkivaltatilanteet käsitellään perusteellisesti yksikön omavalvontasuunnitelmassa kuvatulla tavalla (3651/2020* Satakunnan erityishuoltopiiri / Antinkartanon kuntoutuskeskus).

Erästä työturvallisuusilmoituksesta ilmeni, että yksikön henkilökunnalla ei ollut riittävästi (turva)puhelimia työkäytössä. Ilmoituksessa kuvatussa tilanteessa asiakasta oli lähdetty etsimään ulos, mutta hoitaja ei voinut hälyttää apua tai pyytää muuta henkilökuntaa turvaamaan tilannetta, koska yksikön molemmat työpuhelimet olivat muussa käytössä. Ilmoituksen mukaan omien henkilökohtaisten puhelimien käyttö oli kielletty työaikana. Ilmoituslomakkeeseen kirjatun toimenpiteen mukaan jatkossa turvallisuussyistä voi luvan kanssa käyttää omaa (henkilökohtaista) puhelinta. OA:n näkemyksen mukaan laitospuhelimen ja asumisyksiköissä tuli olla riittävä määrä työpuhelimia henkilökunnan käytettävissä asiakkaiden ja henkilökunnan turvallisuuden takaamiseksi (3650/2020* Vaalijala / Kaisla).

OMAVALVONTA JA PALVELUJEN LAADUN VARMISTAMINEN

OA on esittänyt useilla tarkastuksilla yleisenä kannanottonaan, että vammaisten henkilöiden perus- ja ihmisoikeuksien turvaaminen ja tehokas täytäntöönpano asumispalveluissa edellyttää jatkuvaa keskustelua, kehittämistyötä ja valvontaa.

Sosiaalihuoltolaissa edellytetään, että sosiaalihuollon henkilöstöön kuuluvan tai vastaavissa tehtävissä toimeksiantosuhteessa tai itsenäisenä ammatinharjoittajina toimivien henkilöiden on ilmoitettava viipymättä toiminnasta vastaavalle henkilölle, jos hän tehtävässään huomaa tai saa tietoonsa epäkohdan tai ilmeisen epäkohdan uhan asiakkaan sosiaalihuollon toteuttamisessa.

OA on suosittanut asumispalveluyksiköjä täydentämään ja täsmentämään niiden omavalvontasuunnitelmia muun muassa siten, että niistä ilmenee selkeästi henkilökunnan ilmoitusvelvollisuus ja sen käyttöön liittyvät asiat (3653/2020* Pietarsaari, 3995/2021 Soite, Kokkola/Maria-Katariina, 3996/2021* Purohovi).

OA piti yksikön asiakirjoista ilmeneviä avun saannin odotusaikoja vaikeavammaisten asiakkaiden näkökulmasta kohtuuttoman pitkinä. OA kiinnitti yksikön huomiota siihen, että vaikeavammaisten asiakkaiden oikeus hyvään hoitoon ja huolenpitoon edellyttää, että palveluntuottaja kykenee turvamaan kohtuullisessa ajassa riittävän avun päivittäisistä toiminnoista suoriutumisessa. OA:n näkemyksen mukaan ei voitu pitää hyväksyttävänä, että asiakas joutuu odottamaan esimerkiksi wc:hen pääsyä yli tunnin. Yksityisistä sosiaalipalveluista annetun lain mukaan henkilöstön lukumäärän tulee olla riittävä palvelujen tarpeeseen ja asiakkaiden lukumäärään nähden. OA totesi, että riittävällä henkilöstömäärällä mahdollistetaan oikea-aikainen, yksilölliseen tarpeeseen perustuva avunsaanti. Liian pitkät odotusajat voivat johtaa terveydellisiin haittoihin, potilasturvallisuuden vaarantumiseen ja vaikeavammaisen henkilön osallistumismahdollisuuksien vähentymiseen sekä elämänlaadun heikentymiseen (3654/2020* Validia).

Ryhmäkodissa yli kolmen vuoden aikana kerätystä palautteesta ilmeni jonkin verran tyytymättömyyttä, joka koski hoidon toteuttamista, vierailukäytäntöjä korona-aikana ja yksityisyyden suojaa sekä kommunikaation toteuttamista ja kommunikaatioon liittyvien laitteiden toimintaa. OA piti tärkeänä, että ryhmäkoti kuulee asiakkaita ja kerää heiltä säännöllisesti hoitoa ja yksikön toimintaa koskevaa palautetta. OA korosti, että saatujen palautteiden huolellinen analysointi kuuluu olennaisesti yksikön toiminnan laadun arviointiin (omavalvonta) ja on merkittävä osa hoidon kehittämistyössä (4128/2021* Rekolan ryhmäkoti).

VUOSITEEMA

Oikeusasiamiehen kanslian vuositeemana oli ”Viranomaisten riittävä resursointi perusoikeuksien turvaamiseksi”. OA on muun muassa todennut, että erityishuollon toimintayksikössä on oltava sen toimintaan ja erityishuollossa olevien henkilöiden erityisiin tarpeisiin nähden riittävä määrä sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilöitä ja muuta henkilökuntaa (3653/2020* Pietarsaari, 3996/2021* Purohovi). Vuositeemaan liittyviä havaintoja ja kannanottoja esitellään vuosikertomuksen jaksossa 3.8.

ITSEARVIOINTITYÖKALU KEHITYSVAMMAISTEN ASUMISPALVELUJEN JÄRJESTÄJILLE JA TUOTTAJILLE

Ihmisoikeuskeskus (IOK) ja EOA ovat tuottaneet itsearviointityökalun tukemaan erityishuollon toimijoiden toimenpiteitä asiakkaiden itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi. Itsearviointityökalu koostuu kysymyksistä, jotka ohjaavat erityishuoltoa järjestäviä toimijoita omatoimisesti arvioimaan, miten hyvin asumispalveluyksiköiden toiminta ja omaksutut toimintatavat tukevat ja vahvistavat asiakkaiden itsemääräämisoikeutta.

Itsearviointityökalun käyttöönottoaminen on helppo sovittaa olemassa oleviin rakenteisiin ja omavalvonnan (omavalvontasuunnitelman) yhteyteen.

OA on suositannut yleisesti, että kehitysvammaisten asumispalvelujen järjestäjät ja tuottajat käyttäisivät itsearviointityökalua omavalvonnan tukena. Itsearviointityökalu on laitettu kansallisen valvontaelimen tarkastuspöytäkirjan liitteeksi ja sen on voinut ladata IOK:n verkkosivuilta. Verkkosivuilla on myös ohjeet itsearviointityökalun käyttöön (3996/2021* Purohovi).

KORONAPANDEMIAN VAIKUTUS ASUMISYKSIKÖIDEN TOIMINTAAN JA ASIAKKAIDEN OIKEUKSIIN

OA on korostanut tarkastusten yhteydessä, että vammaisten henkilöiden ryhmäasumisessa tulee kaikissa olosuhteissa ensisijaisesti turvata jokaisen asiakkaan terveys ja turvallisuus. Tästä huolimatta poikkeuksellisissakaan olosuhteissa, kuten koronapandemia, asiakkaiden liikkumista, yhteydenpitoa ja muita perus- ja ihmisoikeuksia ei voida rajoittaa ilman laissa säädettyä perustetta tai muutoin ylimitoitetusti.

Kaikkissa tarkastetuissa yksiköissä oli ainakin koronapandemian alkuaikana rajoitettu vierailuja asumisyksikköön. Joissakin yksiköissä vierailut oli kielletty kokonaan. Sen sijaan yksikön ulkopuolella tapahtuvia vierailuja tai asiakkaiden kotilomia oli joissakin yksiköissä sallittu. OA kiinnitti tältä osin yksiköiden huomiota siihen, että vammaisten asumisyksiköissä tulee koronapandemian jatkuessa muuttuvissa olosuhteissa yksilöllisesti ja jatkuvasti arvioida, miten ja missä laajuudessa esimerkiksi vierailut ja asiakkaan oikeus yhteydenpitoon toteutetaan lainmukaisesti. Vierailukielto tai kehotus välttää vierailuja asumisyksikössä on voinut johtaa lainvastaiseen rajoittamiseen (3649/2020* Rinnekoti, 3650/2020* Vaalijala / Kaisla, 3651/2020* Satakunnan sairaanhoitopiirin kuntayhtymä, 3652/2020* Pajukoti, 3653/2020* Pietarsaari).

AOA on vanhusten oikeuksia koskevissa ratkaisuisa (esim. 3232/2020*) katsonut, että STM:n poikkeusolojen aikana (kevällä 2020) antama ohjeistus on ollut virheellistä ja johtanut siihen, että vierailut terveyden- ja sosiaalihuollon asumisyksiköihin on kielletty tai niitä on rajoitettu lainvastaisesti. Poikkeusolojen päätyttyä 16.6.2020 STM:n ja THL:n ohjeita ja suosituksia on päivitetty pandemiatilannetta paremmin vastaaviksi.

OA on puolestaan korostanut vammaisten henkilöiden asumis- ja laitosisyksiköjä koskevissa tarkastuksissa ja ratkaisuisa (esim. 3602/2020*), että vastuu yksittäisestä vierailusta ja yhteydenpidosta tehtävästä ratkaisusta on asumisyksikön johdolla tai muulla toimivaltaisella viranhaltijalla tai työntekijällä. Toiminnasta vastaavan tahon on tunnettava omaa alaansa koskeva lainsäädäntö ja noudatettava perustuslakia ja kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia. Toiminnasta vastuussa olevan johdon on aina huolehdittava ja varmistuttava siitä, että henkilökunnalle annetut ohjeet ovat lainmukaisia ja että ohjeiden perusteella henkilökunta voi ja osaa toimia lainsäädännön edellyttämällä tavalla.

Hallintotuomioistuimien oikeuskäytännön mukaan asumisyksikön vierailu- ja yhteydenpidonrajoituksia koskeva asia (päätös tai toimintaohje) on mahdollista saattaa valituksena hallinto-oikeuden tutkittavaksi. Näin ollen yksittäisissä tapauksissa tuomioistuimien ratkaisee viime kädessä sen, onko tilanteessa rajoitettu lainvastaisesti vierailuja tai esimerkiksi asiakkaan yhteydenpitoa läheisiinsä.

Asiakkaiden ja omaisten kuulemisen yhteydessä ilmeni, että koronapandemian alkuvaiheissa keväällä 2020 omaiset olisivat toivoneet täsmällisempää ja oikea-aikaisempaa tietoa. Omaisten mukaan tieto tuli aina myöhässä. Epäselvyyttä oli siitä, mikä vaikutus koronaviruksella oli yksikköjen ja palvelujen toimintaan. OA totesi yleisesti, että etenkin keväällä ja kesällä 2020 oli havaittavissa, että asumisyksiköiden tiedotus tuli usein hieman viiveellä, koska eri viranomaiset ja muut tahot antoivat – osin ristiriitaisiakin – ohjeita ja suosituksiaan, joiden pohjalta asumisyksiköiden piti reagoida muuttuvaan tilanteeseen. Kriisi aikana täsmällisellä tiedolla ja tiedotuksen onnistumisella on korostunut merkitys (3650/2020* Vaalijala / Kaisla).

Vammaisille henkilöille on myös poikkeuksellisten olosuhteiden aikana järjestettävä yksilöllisen tarpeen perusteella myönnetty lakisääteiset palvelut ja tukitoimet (3651/2020* Satakunnan erityishuoltopiiri / Antinkartanon kuntoutuskeskus, 3653/2020* Pietarsaari, 3996/2021* Purohovi). OA totesi, että asiakkaiden ulkoilua ja asiointia olisi pitänyt arvioida yksilökohtaisesti eikä rajoittaa kategorisesti. Selvityksen mukaan asiointi ei ollut kenellekään mahdollista, mikä viittasi siihen, ettei asiakkaille ollut tehty yksilöllistä arviointia (3652/2020* Pajukoti).

Asiakkaiden ja omaisten kuulemisessa nousi esille, että osa asiakkaista oli kokenut keväällä 2020, että heidän liikkumistaan oli rajoitettu. Eräässä yksikössä kerrottiin olleen kaksi kertaa päivässä ”hiljainen tunti” eikä tuolloin ollut mahdollista mennä ulos. Keskusteluissa esitettiin myös huolta erilaisten päiväaikaisten toimintojen ja aktiviteettien vähentämisestä koronan aikana. OA totesi, että sellaista asiakasta, joka ei asu tehostetussa palveluasumisessa tai laitousyksikössä, voidaan estää poistumasta yksiköstä tartuntataudin leviämisen estämiseksi vain, jos kyseessä on tartuntatautilain perusteella määrätty karanteeni ja eristys (3649/2020* Rinnekoti).

Koronapandemia ja siihen liittyvät asiat ovat aiheuttaneet joissakin asiakkaissa ahdistusta ja pelkoa. Lisäksi henkilökunnan käyttämät suojamaskit ovat vaikeuttaneet kommunikointia. Esimerkiksi suojamaski on estänyt kuulovammaista asiakasta lukemaan huulilta. Myös autismikirjon asiakkaille on henkilökunnan suojamaskien käyttö aiheuttanut hämmennystä. Lasten yksiköissä on ollut tilanteita, joissa lapsi on pyrkinyt riisumaan työntekijän maskin kasvoilta, koska ne ovat aiheuttaneet pelkoa ja lapsen on ollut vaikea lukea aikuisen ilmeitä (3650/2020* Vaalijala / Kaisla).

Tarkastuksella on käsitelty myös rokotesuojaa. Yhden hengityshalvauksyksikön potilaan henkilökohtaisella avustajalla oli koronavirustartunta, minkä vuoksi kyseinen potilas joutui altistumisen vuoksi karanteeniin. Selvityksestä ei käynyt ilmi, oliko avustajalla tai altistuneella potilaalla ollut rokotesuojaa (4128/2021* Rekolan ryhmäkoti). AOA on antanut 30.4.2021 ratkaisun kanteluasiassa (1291/2021*), joka koski eräässä toisessa yksikössä olevan hengityslaittepotilaan avustajaa, joka kieltäytyi rokotuksesta. AOA:n näkemyksen mukaan kenenkään korkeaan riskiryhmään kuuluvan ei tulisi joutua tilanteeseen, jossa hän olisi pakotettu hyväksymään sen, että häntä avustavalla henkilöllä ei olisi parasta tarjolla olevaa suojaa hengenvaarallista tautia vastaan. AOA katsoi, että julkisen vallan velvollisuus suojella jokaisen henkeä ja terveyttä edellyttää siitä huolehtimista, että välttämättömät palvelut voidaan järjestää vaarantamatta niistä riippuvaisen henkilön terveyttä tai henkeä.

Koronapandemian vaikutuksia vammaisten henkilöiden oikeuksiin käydään läpi myös vuosikertomuksen jaksossa 4.2.11.

ERIKSEEN SELVITETTYJEN ASIOIDEN RATKAISUJA

OA antoi kaksi ratkaisua asioissa, jotka oli otettu kansallisen valvontaelimen tarkastuksilla tehtyjen havaintojen perusteella erikseen selvitettäväksi. Molemmissa oli kyse rajoitustoimenpiteiden käyttämisestä:

OA totesi omana aloitteena tutkitussa asiassa, että kehitysvammahuollon laitos- ja asumispalveluyksiköihin tehdyillä kansallisen valvontaelimen tarkastuksilla on yleisenä havaintona ollut, että rajanveto normaaliin lasten kasvatukseen kuuluvan toimenpiteen ja rajoitustoimenpiteen välillä ei ole aina selkeä. Näiden tunnistamisessa on ilmennyt ongelmia sekä julkisen että yksityisen palveluntuottajan yksiköissä. OA totesi myös, että kehitysvammalaissa ei säädetä alaikäisten osalta poikkeuksia rajoitustoimenpiteiden käytössä. Mikäli yksittäistapauksessa arvioidaan, että alaikäisen henkilön kohdalla on kysymys kehitysvammalaissa säädetyn rajoitustoimenpiteen käytöstä, tulee tällöin tehdä samat lain edellyttämät menettelytoimet kuin täysi-ikäiselle henkilölle. Näitä ovat esimerkiksi palvelu- ja hoitosuunnitelmat, asiakaskirjaukset, ratkaisut/päätökset sekä tiedoksiannot ja jalkiselvittelyt.

Poikkeuksena tästä on se, että kehitysvammalain mukaan rajoitustoimenpiteitä käytettäessä alaikäiseen on otettava huomioon lapsen etu sekä hänen ikänsä ja kehitystasonsa. Lasten kuulemisesta ja edustamisesta on myös muissa laeissa erityissäätelyä.

Lisäksi OA korosti, että jos erityistä tukea tarvitsevaa tai vammaista lasta ei pidetä erityishuollon tarpeessa olevana (kehitysvammaisena), eikä hänelle tämän vuoksi laadita yksilöllistä erityishuolto-ohjelmaa, ei häneen voida myöskään kohdistaa kehitysvammalain mukaisia rajoitustoimenpiteitä. Kehitysvammalaissa on myös rajattu rajoitustoimenpiteiden käyttöalaa siten, että niitä ei saa käyttää esimerkiksi koulussa eikä koululaisten aamupäivä- tai iltapäiväkerhotoiminnassa (5030/2018*).

Toinen itsemääräämisoikeuden rajoittamista koskeva erillinen tutkinta sai alkunsa siitä, että kansallisen valvontaelimen tarkastuksella todettiin, että lasten liikkumista rajoittavia toimia ei ollut yhtenkään lapsen kohdalla katsottu kehitysvammalain mukaisiksi rajoitustoimenpiteiksi (valvottu liikkuminen). Yksikössä oli katsottu rajoitusten liittyvän lapsen tavanomaiseen huolenpitoon ja valvontaan. Valvotusta liikkumisesta ei ollut tehty kirjallisia lain edellyttämiä päätöksiä. Tämä johtui siitä, että kaikkien lasten kanssa toteutettavista menettelyistä ja noudatettavista periaatteista oli yksilöllisesti sovittu tilaajakunnan ja omaisten kanssa.

- Tarkastuksen jälkeen palveluntuottaja ilmoitti, että yksikön johtaja tekee jatkossa päätöksen valvotusta liikkumisesta jokaiselle asiakkaalle erikseen (2757/2019*).

3.5.16 TERVEYDENHUOLTO

Koronapandemia on johtanut siihen, että kansallisen valvontaelimen ja oikeusasiamiehen tarkastukset terveydenhuollon yksiköihin ovat olleet kokonaan tai osittain keskeytyneinä vuosina 2020 ja 2021. Oikeusasiamies ei ole pitänyt terveysturvallisena sellaisten yksiköiden tarkastamista, joissa on paljon riskiryhmiin kuuluvia henkilöitä. Terveydenhuollon kanteluiden määrän voimakas kasvu, mikä on osaltaan johtunut koronavirukseen liittyvistä kanteluista, on myös osaltaan vaikuttanut siihen, ettei tarkastuksia ole juurikaan tehty.

Koronapandemian vaikutuksista terveydenhuoltoon ja potilaiden perusoikeuksiin kerrotaan enemmän vuosikertomuksen kohdassa 4.2.8.

TARKASTUKSET

Kertomusvuonna tehtiin kaksi etätarkastusta valtion oikeuspsykiatriisiin sairaaloihin lähettämällä samansisältöiset selvityspyynnöt Niuvanniemen sairaalaan (3565/2021) ja Vanhan Vaasan sairaalaan (3566/2021). Selvitysten tavoitteena oli saada tietää koronapandemian vaikutuksista potilaiden oikeuksiin ja kohteluun.

Tartuntatautilain mukaan henkilön karanteenista voidaan tehdä päätös enintään yhden kuukauden ajaksi ja se voidaan tehdä myös henkilön tahdosta riippumatta. Eristämisestä voidaan tehdä päätös enintään kahden kuukauden ajaksi, jos taudin leviämisen vaara on ilmeinen ja jos taudin leviämistä ei voida estää muilla toimenpiteillä. Päätöksen tehneen lääkärin on annettava eristettävälle henkilölle ja häntä hoitaville työntekijöille tartunnan leviämisen ehkäisemiseksi välttämättömät ohjeet. Päätös voidaan tehdä myös henkilön tahdosta riippumatta. Karanteeni- ja eristyspäätökseen saa hakea muutosta valittamalla hallinto-oikeuteen.

Selvityspyynnöissä pyydettiin selvitystä muun muassa rajoitustoimenpiteiden käyttämisestä, perusoikeuksista huolehtimisesta ja niiden turvaamisesta sekä tiedonkulusta. Sairaalat ovat antaneet selvityksensä, mutta niiden käsittely on vielä tätä kirjoitettaessa kesken, eikä käytettävissä ole AOA:n kannanottoja. Seuraavassa kuitenkin joitakin huomioita annetuista selvityksistä.

Koronaviruksen torjunta

Myönteistä on ollut se, että koronavirusepidemian torjunta on onnistunut hyvin, koska toistaiseksi kukaan psyykkisen sairautensa vuoksi hoidossa olevista ei ole sairastunut kummassakaan sairaalassa koronainfektiioon. Rokotuskattavuus potilaiden keskuudessa on Vanhan Vaasan sairaalassa noin 90 % ja Niuvanniemen sairaalassa noin 70–80 %. Kummassakaan sairaalassa potilaita ei painosteta ottamaan rokotusta.

Vanhan Vaasan selvityksessä todetaan, että sairaalassa on ollut pitempiaikainen pyrkimys tarjota mahdollisimman monelle potilaalle yhden hengen huone. Pandemiatilanteessa pyrittiin nopeasti saamaan käyttöön lisää yhden hengen huoneita. Sairaalan alueelle perustettiin ns. parakkiosasto, jossa oli 8 potilaalle yhden hengen huone ja riittävästi hoitohenkilökuntaa. Lisäksi yhdestä tilasta, joka on aiemmin ollut potilasosastona, tehtiin uusia osastotiloja siten, että siellä sijainnut taloushallinto väisti toisiin tiloihin. Näillä toimenpiteillä valtaosa sairaalan potilaista on saanut oman huoneen.

Tartuntatautilain mukaiset karanteenit ja eristykset

Molemmissa sairaaloissa on jouduttu asettamaan potilaita karanteeniin. Niuvanniemen sairaalassa on myös eristetty potilaita tartuntatautilain nojalla. Kummassakin sairaalassa karanteenien kestot ovat olleet selvästi alle sen, mitä tartuntatautilaki sallii. Niuvanniemen sairaalassa toteutetut tartuntalain mukaiset eristykset ovat selvityksen mukaan kestäneet yleensä noin vuorokauden eli ajan, jonka testaustuloksen valmistuminen on edellyttänyt. Niuvanniemen sairaalan mukaan potilaiden ulkoilu järjestetään karanteenissa ja tartuntalain mukaisessa eristyksessä samoin periaattein kuin mielenterveyslain (MTL) perusteella eristettyjen potilaiden kohdalla. Tämä tarkoittaa sitä, että sairaala pyrkii päivittäisiin ulkoiluihin, ottaen kuitenkin huomioon potilaan fyysinen terveydentila, mikä voi olla vasta-aihe ulkoilun toteuttamiseen. Vanhan Vaasan sairaalan selvityksessä todetaan, että mikäli karanteeni on jouduttu toteuttamaan tartuntatautilain mukaisesti ovet lukittuna, on seuranta sovittu järjestettävän kuten MTL:n mukaisessa eristyksessä. Tätä varten on laadittu erillinen seurantalomake.

Mielenterveyslain mukaiset rajoittamistoimenpiteet pandemian aikana

Vanhan Vaasan sairaalassa eristämiset ja sitomiset eivät ole selvityksen mukaan lisääntyneet pandemiasta johtuen. Vaihtelu määrässä tai kestossa selittyy yksittäisen tai yksittäisten hoitoisuudeltaan erityisten haasteellisten potilaiden tilanteella, ei pandemialla. Niuvanniemen sairaalassa eristämiset ja sitomiset ovat jokin verran lisääntyneet pandemian aikana verrattuna edeltäviin vuosiin, mutta määrät ovat osittain palautuneet pandemiaa edeltävälle tasolle kesän 2021 aikana.

Aktiviteetit ja toiminnot pandemian aikana

Selvitysten perusteella vaikuttaisi siltä, että pandemia ei ole estänyt kummassakaan sairaalassa potilaille tarjottavia aktiviteetteja ja toimintoja. Vanhan Vaasan sairaalan mukaan toimintaa on pyritty jatkamaan ja turvaamaan erilaisilla järjestelyillä sekä järjestämään korvaavaa toimintaa. Esimerkiksi ryhmäkokoja on pienennetty ja sisäliikunnasta on siirretty ulkona tapahtuvaan liikuntaan. Niuvanniemen sairaalan selvityksen mukaan muutokset toiminnassa ovat koskeneet ennen kaikkea ryhmämuotoisia toimintoja, mutta myös niitä on jatkettu ja pyritty huolehtimaan, että tartuntariski pysyy vähäisenä.

Vierailut ja yhteydenpito läheisiin pandemian aikana

Vierailujen peruuttamisia tai rajoittamisia on Vanhan Vaasan sairaalassa jonkin verran tapahtunut vakavan tautitilanteen takia tai esimerkiksi tilanteessa, jolloin vierailijalla on ollut infektio-oireita. Osa vierailuista on yhteisymmärryksessä siirretty epidemiatilanteen kannalta rauhallisempaan ajankohtaan. Niuvanniemen sairaalassa rajoitettiin vierailuja potilaiden luo varsinkin epidemian alkuvaiheessa keväällä 2020. Selvityksen mukaan tuolloin tulkittiin viranomaisohjeistoa mahdollisesti virheellisesti siten, että vierailuja ei tulisi sallia lainkaan. Alaikäisten potilaiden kohdalla vierailuja on kuitenkin pyritty aktiivisesti järjestämään käyttäen siirrettävää tilaa ("tapaamiskontti").

Molemmissa sairaaloissa on pyritty järjestämään erilaisia mahdollisuuksia potilaiden ja heidän läheistensä yhteydenpitoon. Vierailuille on varattu erillisiä väljempiä tiloja ja rajoitettu yhdellä kertaa sairaalaan saapuvien vierailijoiden määrää (Vanha Vaasa). Ainakin vaikeimmissa pandemian vaiheissa painopistettä yhteydenpidossa on siirretty etäyhteyksiin ja muutenkin potilaita on kannustettu pitämään läheisiinsä yhteyttä etänä.

Potilaiden lomiam ja vierailuja sairaalan ulkopuolelle on pystytty toteuttamaan huolellisesti suunniteltuna ja yksilöllistä harkintaa käyttäen molemmissa sairaaloissa. Tällöin on otettu huomioon myös se, mikä on potilaan toiminta- ja harkintakyky ja valmius suojautua koronavirusinfektiolta. Vanhan Vaasan sairaalan potilaille on pyritty järjestämään lomille kyytejä omaisten toimesta tai sairaalan autokuljetuksin, jotta potilaan ei tarvitse käyttää julkisia kulkuneuvoja. Niuvanniemen sairaalassa rokotteen ottamista ei ole pidetty ehtona esimerkiksi sairaalasta poistumiselle, mutta rokotteen ottaminen on ollut yksi kokonaisarvioon vaikuttava seikka. Niuvanniemen sairaalan mukaan potilaan lomailu ei ole johtanut mihinkään rutiininomaiseen karanteeniin, vaan potilas palaa lomansa jälkeen pääsääntöisesti normaaliin sairaalarutiiniin, ellei hänellä tiedetä merkittävää altistumisriskiä.

Koronaan liittyvä tiedottaminen

Molemmissa selvityksissä todetaan, että potilaita on eri tilanteissa informoitu koronaan liittyvistä asioista. Tietoa on annettu pääsääntöisesti suullisesti. Sen sijaan kumpikaan sairaala ei ole aktiivisesti tiedottanut potilaiden omaisille tai läheisille koronaviruksen vaikutuksista potilaan oikeuksiin tai esimerkiksi yhteydenpitoon. Informointi järjestelyistä on tapahtunut joko omahoitajan tai luontaisten yhteydenottojen yhteydessä.

Henkilöstöresurssit

Pandemia ei ole juurikaan vaikuttanut kummankaan sairaalan henkilöstöresursseihin. Henkilöstöä on riittänyt myös toimintoihin. Vanhan Vaasan sairaalan väliaikaisen osaston perustaminen vaati kuitenkin lisäresursseja hoitohenkilökunnan osalta. Pandemia-ajan todetaan olleen henkilökunnalle henkisesti raskasta ja vaativaa aikaa, mikä on sairaaloissa tunnistettu. Pandemiatilanne on vaatinut eri ammattiryhmiltä laaja-alaista perehtymistä osittain oman keskeisen osaamisalueen ulkopuoliseen tietoon, käytäntöihin ja säädöksiin. Henkilökunnan jaksamista on pyritty tukemaan muun muassa mahdollisimman selkeillä ohjeilla. Henkilökunnan on ollut mahdollista osallistua työnohjaukseen ja koulutukseen etänä. Niuvanniemen sairaala järjesti sisäisesti ns. huolilinjan eli päivystävän puhelimen, johon henkilökunnalla oli mahdollisuus ottaa yhteyttä pandemiaan liittyvissä kuormittavissa asioissa. Huolilinja kuitenkin lakkautettiin, koska yhteydenottoja ei tullut lainkaan.

Erityisiä haasteita

Molemmat sairaalat ovat selvityksessään todenneet haastavana pandemian alkuvaiheessa valtakunnalliset viranomaisohjeet. Niitä pidettiin ristiriitaisina ja ne aiheuttivat hämmennystä toimintaa suunniteltaessa ja ohjeistettaessa. Pandemian alkuvaiheessa oli myös huolta suojavarusteiden saatavuudesta ja riittävydestä.

Pandemian alkuvaiheessa oli myös suuria haasteita saada järjestettyä asianmukainen koronavirustestaus sekä potilaille että henkilökunnalle (Vanha Vaasa). Selvityksen mukaan pandemian aikana on syntynyt vaikutelma, että haavoittuvassa asemassa oleva, vakavista psyykkisistä sairauksista kärsivä potilasryhmä saattaa jäädä päätöksenteossa ja suunnittelussa riittävästi huomioimatta, jos heidän tarpeistaan ja oikeuksistaan ei erikseen huolehdita (Vanha Vaasa). Valtion oikeuspsykiatrisilla sairaaloilla todettiin olleen aktiivinen rooli siinä, että THL:n määrittelemiä riskiryhmiä sisällytettiin myös psykoosipotilaat.

Myös rokotteen saaminen potilaille osoittautui aluksi erittäin haastavaksi ja vaati paljon selvitystyötä ja neuvotteluja ennen kuin rokotteiden toimittamisesta vastuullinen taho selvisi ja rokotuksissa päästiin alkuun (Vanha Vaasa). Sairaalassa on koettu, että esimerkiksi henkilöstön rokotamiseen nähden sairaalan henkilökunta on ollut eriarvoisessa asemassa verrattuna muun muassa Kuopion yliopistollisen sairaalan henkilöstöön tai samaisen sairaalan psykiatrisen alan henkilöstöön. Sairaalaan oli perustettu yksikkö, joka varautui hoitamaan koronavirusinfektioon sairastuneet sairaalan potilaat ja sinne onnistuttiin saamaan henkilöstölle ryhmänä rokotesuojaa. Sen sijaan sairaalan muulle henkilöstölle, kuten päivystäville lääkäreille, ei yrityksistä huolimatta saatu rokotesuojaa (Niuvanniemen sairaala).

VIRANOMAISILLE TEHDYT ESITYKSET

Kertomusvuonna OA pyysi yhtenä kanteluratkaisun toimenpiteenä Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirastoa (Valvira) selvittämään, mikä on psykiatrisen sairaalan vastuu hoitoon määrätystä potilaasta silloin, kun potilas on luvatta poistunut sairaalasta. AOA esitti, että Valvira harkitsee selvityksensä perusteella valtakunnallisen ohjeen antamista sairaalan velvollisuuksista ja toimenpiteistä tällaisessa tilanteessa (4702/2020*).

AOA teki 27.5.2021 sosiaali- ja terveysministeriölle esityksen mielenterveyslain täydentämisestä. Esitykseen oli koottu AOA:n mielenterveyslaissa havaitsemia ongelmia, joihin hän pyysi ministeriötä kiinnittämään huomiota lainsäädäntöä kehitettäessä. Havainnot oli tehty potilaiden kanteluiden ja psykiatriin sairaaloihin tehtyjen oikeusasiamiehen ja kansallisen valvontaelimen tarkastuksien perusteella. Esityksessään AOA muun muassa piti tärkeänä, että tahdosta riippumattomassa hoidossa olevien potilaiden oikeus ulkoiluun turvataan laissa. AOA kiinnitti myös huomiota potilaan oikeussuojakeinojen kehittämiseen CPT:n kannanottojen perusteella. Osa esityksistä oli tehty ministeriölle jo aikaisemmin, mutta ne eivät vielä olleet johtaneet toimenpiteisiin. AOA totesi myös sen, että asiakkaan perusoikeuksien rajoittamisesta somaattisessa terveydenhuollossa tai vanhustenhuollossa ei ole lainsäädäntöä.